Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 296 (10588) | 1977 чылдың декабрь 20, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ССР Эвилелинин Күрүненин айыыл чок чорук органнарынын ажылдакчыларынга

Эргим эштер!

Контрреволюция-биле болгаш ажыл сандарадыр чоруктар-биле демисел чорудар дээш, В. И. Ленинниң айтыышкыны-биле тургускан Бүгү-российчиң онза комиссиязы догуннаашкынының эгезин салган күрүнениң айыыл чок чоруунуң совет органнарының 60 чыл болган оюн-биле холбаштыр силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Дзержинскийниң тургускан алдарлыг чаңчылдары эм силерниң чиик эвес, ынчалза-даа хүндүткелдиг, Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаарының. Совет күрүнениң айыыл чок чоруун хандырарының талазы-биле кончуг херектиг болгаш харыысалгалыг ажылыңарда чурттаарын үргүлчүлеп база хөгжүп турар-дыр.

Бөгүн күрүнениң айыыл чок чорук органнары ССРЭ-ниң чаа Конституциязын—сайзыраңгай социализмниң Конституциязын ёзугаар хөделип турар. Ол чорук силерге улам-на улуг харыысалганы онаап, силерниң бүгү ажыл-чорудулгаңарны доктаамал сайзыраңгайжыдарын негеп турар-дыр, эштер. Ол ажыл-чорудулганы совет немкистер партияның удуртулгазы-биле, социалистиг хоойлужудулганы шыңгыы сагыырынга үндезилеп, ажылчыннарның эң-не калбак деткимчези-биле боттандырып турары чедиишкинниң магадылалы болур.

Күрүнениң айыыл чок чоруунуң совет органнарының ажылдакчылары моон соңгаар-даа чоннуң эрге-ажыктарынга, совет Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырарының эрге-ажыктарынга чижеглээр чүве чок бараан болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Эргим эштер, силерге чаагай кадыкшылды болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш улам ыңайгы чедиишкиннерни күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ.

ТЕХНИКАНЫ ЫЛАПТЫГ БЕЛЕТКЭЭР

Тараажыларның ажылы бо үеде база чымыштыг: үрезин белеткели, хову-шөлдерде өдек сөөртүлгези, минералдыг чемишчидилгелерни курлавырлаары, келир чылдың хову ажылдарынга техниканы белетээри дээш кылыр чүүлдер-ле хөй. Ылаңгыя техника септелгезин бо чылдың дөрткү болгаш келир чылдың бирги кварталында доозар дээш, республиканың ажыл-агыйлары, ында партия организациялары бүгү хемчеглерни ап турар.

Ынчалза-даа чер-черде байдал аңгы. Республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары техника септелгезинче өй-шаанда кирип, ону план-графикке дүүштүр чорудуп турар. «Улуг Октябрь», «ҮТКА 25 чылы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар, Дуржулга станциязы болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар машина-трактор мастерскаяларында эң дээре механизатор кадрларны септелгеже хаара туткан, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан, техниканы септеп доозар графиктерин шыңгыы сагып, септекчилерниң ажылын хүн бүрү контрольга алган. Келир чылдың дүжүдү дээш улуг кичээнгейни салып турар ажыл-агыйларда техника септелгезин чүгле инженер-техниктиг ажылдакчыларның, механизаторларның херээ кылдыр көрбейн, ону чедиишкиннинг чорударынче партия организациялары бүгү күштү мөөңнеп турарлар. Ылаңгыя механизаторлар, септекчилер аразынга социалистиг чарышты дээштиг чорударга, ажылдың темпизи дүрген болгаш септелге шынарлыг болуру билдингир. Анаа немей септелге чорударынга мурнакчы технологияны, арга-методтарны ажыглаары чугула.

Декабрь 15-ке чедир «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң септекчилери тракторларның — 90, тараа ажаар комбайннарның — 40 хуузун септеп дооскаш, беленниң шугумунда тургускан. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 18 тракторну, 5 комбайнны, 10 андазынны, 25 сеялканы септеп белеткеп алган. Олар болгаш «Хемчик», «Улуг Октябрь», «Кызыл тараачын» совхозтар бо чылдың дөрткү кварталында кодээ ажыл-агый техниказын септээр планнарын күүсеткилепкен ийикпе азы күүседириниң кырында келген. Мергежилдиг кижилерни бо ажылга хаара тудкаш, оларның күш-ажылын чөптүг организастап, социалистиг чарыштың күчүлүг бырааларын шын ажыглап тургаш, ол коллективтер мындыг эки түңнелдерни чедип алганы чугаажок.

Ынчалза-даа, нийтизи-биле алыр болза, республиканың совхозтарында кодээ ажыл-агый техниказын септеп турарының байдалы дүвүрээзинни болдурбас арга чок. Декабрь 15-ке чедир республика тракторлар септээриниң нийти планын 60 хуу, комбайннарнын — 42, андазыннарнын — 48, сеялкаларнын — 45 хуу күүсеткен. Каа-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында тракторлар септээри кончуг оожум темпилиг чоруп турар. Чөөн-Хемчикте тракторларның чүгле 42 хуузу септеттинген. Таңды районнуң ажыл-агыйлары дөрткү кварталда 117 тракторну септээр тургаш, чүгле 58-ти септээн. «Россия», «Красное знамя», «Ленинчи орук» совхозтар чүгле 2—3 тракторну септеп алгылаан.

Машина-трактор парыгын белеткээринге совхозтарга улуг дузаны «Сельхозтехниканың» септелге бүдүрүлгелери көргүзер ужурлуг. Оларның иштинден чүгле Самагалдайда каттыжыышкын биле Улуг-Хемде салбыр октябрь, ноябрь айларда тракторлар септээр планнарын күүсеткен болгаш нийти квартал планнарын күүседип алыр аргалыглар. «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбыры 11 тракторну, Чадаана биле Кызыл каттыжыышкыннары 21 тракторну ол ийи айның планнарынга чедир септевээн болгаш квартал планнарын үзериниң кырында келген.

Чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары келир чылдың дүжүдү дээш сагыш човап, техника септелгезиниң байдалын сайгарып көрүп, маңаа холбаштыр шыңгыы хемчеглерни алыр ужурлуг.

Тракторлар септелгези-биле чергелештир тараа комбайннарын септээриниң планныг онаалдалары күүсеттинмейн турарынче кичээнгейни салбааже хоржок. Дөрткү кварталда 169 комбайнны, оларның 38-ин «Сельхозтехниканың» мастерскаяларынга септээр ужурлуг турган. Амгы үеде херек кырында 55-ти септээн, оларның чүгле 7-зи «Сельхозтехникага» кылдынган. Хову ажылдары доозулган соонда тараа комбайннарын, оларның белдирлерин болгаш агрегаттарын септедири-биле «Сельхозтехника» мастерскаяларының девискээрлеринге эккээриниң дугайында республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш «Сельхозтехника» каттыжыышкынының дужаалын дыка хөй ажыл-агыйлар күүсетпээн. Бо чижек, бир-ле дугаарында, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Эрзин районнарның совхозтарынга хамаарыжыр. Тараа комбайннарының чедир кылыр чүүлдериниң даңзызын дыка хөй ажыл-агыйлар кирибээн. Моон уржуундан республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының хандырылга эргелели бодунда бар артык кезектерни таарыштыр хуваар арга чок болуп турар.

СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ноябрь айда «Кодээ ажыл-агый техниказының ажыглалының ажыктыын бедидер, оон камналга-кадагалалын, колхоз, совхозтарны механизатор кадрлар-биле хандырарын болгаш оларны кодээ ажыл-агыйга быжыглаарын экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында доктаалды хүлээп алган болгай. Ук доктаалда кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин, ылаңгыя оон шынарын экижидер дугайында тодаргай сорулгаларны айыткан. Мастерскаялардан чүгле ыяк, магадылалдыг кылдыр септээн техниканы үндүрери—коллектив бүрүзүнүң хүлээлгези. Септелгениң шынарының дугайында бүгү механизаторлар, септекчилер, инженер-техниктиг ажылдакчылар сагыш салыр болгаш харыысалгалыг болур ужурлуг. Септелгениң чорудулгазын, оон шынарын партия организациялары, бөттарының ажылының арга-методтарын ажыглап тургаш, холга ап, контрольдаар херек. Септелгеден үнген янзы-бүрү техниканы эки шенеп, хынаары, таарыштырары чугула. Чүге дээрге чүгле ынчан олар часкы хову ажылдарының үезинде идегелдиг, үрелиичел эвес болур. Ажыл-агый бүрүзүнге септээн техниканың шынарын хынап, хүлээп алыр комиссияларның ажылын идепкейжидери чугула.

1978 чылдың дүжүдү дээш ажыл-иш ам кидин түлүк чоруп турар. Ол дүжүттүң чаагай болурунуң бир магадылалы—техниканы өй-шаанда бедик шынарлыг кылдыр септеп алыры дээрзин тараажы бүрүзү медерел билген турар ужурлуг.

Юбилейлиг чылды чедиишкинниг доозуп, онгу беш чылдың үшкү чылынга—шалыпчы күш-ажылдың чылынга магадылалды тургузаалыңар!

ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязының материалдарын Тываның сүт комбинадының коллективи улуг сонуургал-биле таныжып турар. Ол сессияга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрлааның даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткелинде «Үлетпүрнүң ажы-чем адырының продуктуларын бүдүрери 3,2 хуу көвүдээр. Моон-биле кады кол кичээнгейни чиг-эт курлавырларын ажыглаарын экижидеринче, продукцияның шынарын бедидеринче болгаш ассортиментизин калбартырынче угландырар ужурлуг» дээн сөстерин олар онгу беш чылдың үшкү чылында ажыл-иштиң чугула сорулгазы кылдыр хүлээп алган.

Сүт заводтарының коллективтери юбилейлиг чылда үлетпүр бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкиш аан, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш кижениишкиннинг ажылдап келген. Чарышка сорук кирген ажылчыларның көргүзүглери ай, квартал санында багай эвес болуп турган. Юбилейлиг чылды Чадааның, Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың сүт заводтары күш-ажылчы чедиишкиннинг доозуп турарлар.

Чадааның сүт заводунуң коллективи декабрьның 1-ге чедир нийти продукция болгаш саржаг бүдүрериниң талазы-биле 1977 чылдың планныг онаалдаларын күүсеткен. 11 айларның дургузунда ол коллектив 454 муң рубльдиң нийти продукциязы болгаш 71 тонна саржагны бүдүрген. Азы коллектив чыл планын хуусаадан 1 ай бурунгаар күүсеткеш аан, пландан ажыр 13 муң рубльдиң продукциязын, оон иштинде 28 тонна саржагны берген. А продукцияны сайгарарының чыл планы декабрь 10-да күүсеттинген. Коллектив чыл планындан ажыр 4 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Кызыл-Мажалыктың сүт заводунуң коллективи чадааналылардан дудак чок чоруп турар. Декабрьның 10-да кызыл-мажалыкчылар нийти продукция бүдүрериниң-даа, продукция сайгарарының-даа талазы-биле 1977 чылдың планныг онаалдаларын күүсеткениин дыңнаткан. Ол үеге чедир 258 муң рубльдиң продукциязы бүдүрттүнген болгаш сайгартынган, база чыл планындан ажыр коллектив 10 тонна саржагны, 204 тонна сүт аймааның продуктуларын чоңга бүдүрүп берген.

Ажыл-ишчи бо коллективтерниң мындыг чедиишкиннери — социалистиг чарышты цехтер аразынга калбартканының түңнели. Ында ажылчын бүрүзү онаашкан ажылының күүселдези дээш коллектив мурнунга харыысалгазын утаап билип, азы тодаргайлаарга, кижи бүрүзү бүгү коллектив дээш, а коллектив—кижи бүрүзү дээш ажылдап турар.

Ынчангаш Чадааның, Кызыл-Мажалыктың сүт заводтарының коллективтери онгу беш чылдың үшкү чылын күш-ажылчы сорук киришкиниг уткуп, темпиин бичии-даа кошкатпайн, күжениишкиннинг ажылдаар сорулгалыглар.

Н. ООРЖАК.

Онгу беш чылдың ийиги чылының планныг даалгазын чедиишкинниг күүседир дээш республиканың автосептелге заводунуң цехтериниң, тус-тус септекчилериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың эрткен он бир айларында түңнелдерин ёзугаар мастер К. Т. Кукаринниң удурткаы слесарьлар бригадазы бирги черни ээлээн. Бригадада Б. Хупай-оол, И. Михачев, М. Казаков болгаш өске-даа мурнакчылар онгу беш чылдың ийиги чылының даалгазын болгаш социалистиг хүлээлгезин хуусаадан эрте күүседипкен. бо хүннерде 1978 чылдың үлүүнде чедиишкиннинг ажылдап турарлар.

Бригаданың чедиишкиннинг ажылдап турарында оон удурукчузу К. Т. Кукаринниң үлүү улуг. Ону Улуг Октябрьның 60 чылын таварыштыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнааны таварылга эвес. Чоокта чаа ол бедик шаңналды коллективтиң нийти хуралынга хүлээп алган.

ЧУРУКТА: бригаданың хоочуну, автосептекчи Игорь Николаевич Михачев.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

«Тыва кобальт» комбинатка Оюн Кызыл-оол 1969 чылдан бээр ажылдап келген. Онаашкан ажылынга кызымак, оон шынарын бедидер дээш үргүлчү сагыш салып чоруур.

Оюн Маадыр-ооловичиниң күзели боттанып, аппаратчиктиң нарын мергежилин шиңгээдип алган. Ынчалза-даа аныяк коммунистиң сагыжы оон-биле оожургаваан. Ажылдавышаан ортумак эртемни чедип алыр сорулганы ол салган.

Ажылынга харыысалгазын улам бедидип, эш-өөрүнүң дуржулгазын шиңгээдип албышаан, профтехучилищени чедиишкиннинг доосакан. Ол — хөй-нийти ажылының идепкейлиг киржикчизи.

Кады ажылдап турары эш-өөрүнге эки үлегерин көргүзүп, оларның билиг-мергежилин бедидеринге Оюн Маадыр-ооловичиниң киирип турар улуг-хуузу эвээш эвес. Ол — бүдүрүлгениң мурнакчызы. Ылаңгыя бо юбилейлиг чылдың ай, квартал планнарын ол 120—150 хуу чедир күүседип келген.

— Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгемни хуусаа бетинде ажыр күүсеттим. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганывыс бо төөгүлүг чылды чедиишкиннинг доозарын хүлээнген ажылдап тур мен—деп, бүдүрүлгениң мурнакчызы, комбинаттың аппаратчыгы коммунист О. Кызыл-оол чугаалап орар.

Д. ОНДАР.

Хову-Аксы суур.

УЛАМ КАЛБАРГАН

Ак-Довурактың амыдырал хандырылга комбинады онгу беш чылдың ийиги чылын багай эвес көргүзүглерлиг доозуп турар. Эң ылаңгыя коллектив кежигүннери ачы-дуза чедирер талазы-биле планын ноябрьда ажыр күүсеткен.

Амыдырал хандырылга комбинадының тус-тус ажылдакчыларының аразынга бо чылдың эрткен айларында калбарган социалистиг чарышка хөй-хөй мурнакчылар илерээн. Хеп даарап турар цехтиң даараныкчылары Зоя Ооржак, Күжүгет Чечек, Ирина Монгуш олар планын 158—207 хуудан кудуратпааннар. Ол ышкаш хоочун, дуржулгалыг Л. К. Хөружий мастерлээн даштыкы хеп даараар цех ай планын 122 хуу күүседип, өскелерден бедик көргүзүгнү чедип алган. Чурук тырттырыкчызы Ф. Н. Шмаенков база ай планын ыракта ажыр күүсеткен. Хеп быжыкчызы Ш. С. Давакай-ны чүгле коллектив кежигүннери эвес, а ааа барган кижи бүрүзү мактаар.

Комбинаттың коллектив кежигүннери чаа чылды бедик көргүзүглерлиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартканнар.

Х. МОНГУШ.

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

1978 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планы деп адаан. Ол таварылга эвес. Ук планны чугаалажып көргеш, хүлээп алган ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязының материалдарын кичээнгейлиг номчуур болза, онгу беш чыл планында бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидер, ажылдың шынарын экижидер дугайында айыттынган сорулгаларны күүседирин хандырар хемчеглерниң бо чаа планда улам тодараттынганы билдине бээр.

Нийтилел бүдүрүлгезин, ылаңгыя кодээ ажыл-агыйны интенсивтиг чорударынче кол кичээнгейни угландырган. Ону чүгле чаа күчүлерни тудуп тургаш эвес, а амгы ажыглаттынып турар комплекстерни, дериг-херекселдерни чаартып дерип тургаш чедип алырын 1978 чылдың Күрүне планында чугулалап айыткан. Ол кончуг шын. Эрги комплекстерни чаартып тургаш, хөй санныг продукцияны бүдүрүп болурун бистиң республиканың амыдыралындан көрүп болур. Эрги мал кажааларын механизастап, оларның чанынга мал чеми белеткээр цехтерни база витаминниг далган белеткээр агрегаттарны тудуп алгаш, Тываның элээн хөй ажыл-агыйлары мал продуктуларын бүдүрериниң хемчээлин бедиткен. «Шивилиг» болгаш «Тыва» совхозтар 1200 баш бода мал семиртир комплекстерни ажыглап эгелээрлер. Бо болгаш өске-даа дээштиг аргаларны дүрген бүдүрүлгеге шиңгээдир дээш бистиң коллектив — «Новосибирск кодээ ажыл-агый төлевилел» конторазының Тывада филиалының коллективи элээн ажылдарны кылып келген. Амгы үеде бүгү сүт-бараан фермаларын долу механизастаар ажылды эгелээн бис. Оларның чамдызы удавас ажыглалга кирер. Чижээлээрге, Каа-Хемниң «Ленинчи орук» совхозтуң сүт-бараан фермазын бистиң кылган төлевилеливис ёзугаар бүрүнү-биле удавас механизастап доозар. Амгы үеде ферманың саанчыларының бирээзи-ле 18—20 инекти саап турар, механизация ажылы доостурга бир кижи 50 ажыг инекти саап бээр, ынчангаш оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедиир.

Тываның бүдүрүкчү күштериниң комплекстиг хөгжүдер талазы-биле партия болгаш чазактың хүлээп алган доктаалында айыттынган хемчеглер ындыг янзылыг боттанып эгелээн. Келир үеде моон-даа хөй ажылдар кылдынар. Чижээлээрге, «Сукпак» болгаш «Совет Тыва» совхозтарга кайызынга-даа 3 муң баш бода мал семиртир улуг комплекстерни төлевилеп турар бис. Оларның онзагай чүүлдери болза төрүттүнгеш, 15—20 хонган бызааларны өске ажыл-агыйлардан эккээш, оларны 400 кг деңзилиг шарыжыктарга чедир кыска хуусаада семиртип азыраары болур.

Е. МЕЛЬНИЧЕНКО, инженер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында КАЧК-тың бөлүк ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Күрүнениң айыыл чок чорук органнарынга үре-түңнелдиг ажылы дээш база БОК-туң—КАЧК-тың органнарын тургусканы хүндеп бээр 60 чыл болган оюн-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаарлар болза:

Виктор Анатольевич **Агбаан**—дарганың дузалакчызы.

Иван Тимофеевич **Белоконь**—килдис эргелекчизи.

Борис Иванович **Чернышев**—начальниктиң оралакчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫП.

Кызыл хоорай, 1977 чылдың декабрь 8.

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ, ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ЧОРУКТАН...

КЫШТАГЛААШКЫН — *шалыпчы ажыл-иш*

Бистиң республиканың ажыл-агыйларында эң харыысалгалыг, чымыштыг ажыл-иш—мал кыштагладыышкыны чоруп турар. Эрзин районнуң тус-тус ажыл-агыйларының бо чугула кампанияны чедиишкиннинг эрттирери-биле ону кандыг янзылыг эгелээнин чугаалап бээрин райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Т.-С. Б. Яндактан бистиң корреспондентивис диләэн.

Нийтиниң малын 1977—78 чылдарның кыжындан хүр менди ажырар болгаш оон чаш төлүн чидириг чок камгалап алыр сорулга-биле районнуң ажыл-агыйлары тус-тузунда мал кыштагладыышкының чогуур хуусаазында элээн организастыг эгелээн. Улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүскому мал кыштагладыышкынының баштайгы хүннеринден эгелеп, нийтиниң малын хүр кыш ажырары болгаш мал чеминиң белеткели база ону чөп ажыглаары-биле холбашкан айтырыгларны шыңгыы контрольга алган. Ажыл-агыйларга кыштагладыышкынны эрттирериниң болгаш малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле айтырыгларны күүском бодунуң хуралдарынга баш бурунгаар чугаалажып, кылза чогуур ажылдарны тодарадып, айыткан. Ол сорулгалар бо хүннерде херек кырында күүсеттинип эгелээн.

Ам ажыл-агыйларга тус-тузунда доктааксап тур мен. Мал кыштагладыышкынының байдалын экижидер талазы-биле совхозтарның дирекциязы, кодээ Советтер боттуг чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Дирекцияның, партбюронуң болгаш кодээ Советтерниң күүскомнары каттышкан хуралдарынга кыштаглаашкынга хамаарыштыр тускай хемчеглерни ажылдап кылып, партбюро, күүском кежигүннерин кодаларга, фермаларга быжыглаан.

Районнуң ажыл-агыйларынга нийтизи-биле 83517 хой кыштаар. Оон иштинден төрүүр 34165 баш хой бар. 4664 мыйыстыг бода мал, 4383 чылгы кыштаар.

«Мал кыштагладыышкынынга белеткелди доозарының болгаш ону организастыг эрттирериниң талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында кышка бүгү белеткелди ноябрь 5-ке чедир доозарын, мал чемнерин камныг чарыгдаарын, оларны ыяап-ла болбаазыраткаш, малдарга чидиртирин онзалап айыткан. Ажыл-агыйлар удуртукчулары, специалистер ук доктаалды удуртулга болдуруп, бар аргаларны болгаш шаг-үени чөп ажыглап, кыштагладыышкынга белеткел ажылдарын элээн хынамчалыг чоруткаанын демдеглээр апаар. Ынчангаш кыштагларда кажаа-хораа, орап-саваны чылыглап, септээни эки. Мал чеми кыштагларже чогуур өй-шаанда сөөртүп чедиртинген. Совхоз бүрүзү бо ажыл үезинде машина-техниканы чөп ажыглап, малчыннарны кыштагларынче кыска хуусаада кожурген. Ылаңгыя «Нарын» совхозтуң малчыннарының кыштагларже кожерин неделя дургузунда дооскаанын демдеглээри чугула.

Черле ажыл-агыйлар тус-тузунда бо кыштагладыышкынга белеткел ажылдарын хынамчалыг чоруткан. Чижекке «Нарын» совхозту ап көрээлиңер. Совхозтуң удуртукчулары, кодээ Совет кыштаглаашкынга белеткел ажылын болгаш ону чедиишкиннинг эрттирер дээш боттуг хемчеглерни ап чоруткан. Бо чылын совхозтуң ажыл-ишчилери 1400 тонна силосту, 187 тонна будук-бүрүнү, 1500 тонна сигенни, 1298 тонна саваңны белеткеп алган. Мал чеми мында четчир кылдыр белеткеттинген.

Хойжу бригадаларның кышка белеткели база эки. Олар мал чеми урар савалар, онгачалар, суг кудар цистерналар, дус, суг-биле хандыртынган. Совхозта оп үш кудук доктаамал ажылдап, малчыннарны суг-биле хандырып турар. Суг сөөртүр есс автомашинаны совхоз хойжу бригадаларга хуваап тургускан.

Совхозта дөрт хойжу бригада бар. Бригада төптеринде үш кызыл-булуң, дөрт чунар-бажың ажылдап турар. Бо бүгү чүүлдер малчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Хойжулар ортузунда зооветөөредилгени организастааны база эки. Өөредилге неделяның суббота, воскресенье хүннеринде доктаамал эртип турар.

«Нарын» совхозтуң № 3, 4 комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадалары бо кышка база элээн коскү белеткенген. Эрткен чылдың кыжынында № 3 хойжу бригада (бригадири Б. Б. Кунгаа) багай эвес көргүзүглерлиг болган. Арган, аарыг малдарны тургузу азыраваышаан, эмнээр пунктуну ук бригаданың төвүнде таарымчалыг бүгү байдалдарлыг тургускан. Нийтизи-биле малдың чаш төлүн хүлээп алырынга бүгү-ле байдалдар совхозтуң хойжу бригадаларында тургустунган.

Ленин аттыг, «Мөрен», «Чаа орук» совхозтарда байдал база багай эвес. Ажыл-иштиң үре-түңнелдиг болуру ам чүгле мал кыштагладыышкынында быжыглаткан кижилерниң, тускай эртемниглерниң ажыл-агыйжы, харыысалгалыг чоруундан хамааржыр.

Малчыннарның кышкы үеде хандырылгазынче кол кичээнгейни угландырган. Мал ажылында ажылдап турар өреге саны районда нийтизи-биле 301. Бригада төптеринде кызыл-булуңнарны үениң негелдезинге дүүштүр дерип, шимээн. Малчыннарның школа назы четпээн уруглары яслисадтарда хаара туттунган. Эрзин районзу малчыннарның садыг-биле хандырылгазын эки чорудуп турарын база айтыр апаар.

Кышты чедиишкиннинг эртирериниң бүгү аргалары амгы үеде бар. Ынчангаш малдың чаш төлүн менди камгалап алыр дээш малчын, специалист кижи бүрүзү кызымак ажылдаар апаар.

КОЛ КӨРГҮЗҮГНҮ БАРЫМДААЛААР

Улустуң хереглел барааннарының бүдүрүлгезин көвүдедир, ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын экижидери—онгу беш чылдың эң чугула сорулгаларының бирээзи. Бо талазы-биле айтырыг эң-не чугула, социал болгаш экономика-даа талазы-биле ёзулуг программа бооп турарының дугайын СЭКП ТК-ның Чигзине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ол дугайын ССРЭ-ниң чаа Конституциязында база дүрүмчүткен.

Республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчулары бо талазы-биле сорулгаларны шын билип, ону амыдыралга боттандырарының боттуг хемчеглерин ап турар. Ылаңгыя Кызылдың дааранылга фабриказында (директору Т. Пургина) кылыгларның шынарын экижидер талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Чижээ, ол фабриканың алды янзы кылыгларынга күрүнениң Шынар демдээн тывысканы ооң херечизи-дир. Фабриканың удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, мастерлери-даа садыг ажылдакчылары-биле бо-ла ужуражып, хереглекчилерниң сонуургалын өөренип көрүп, үүрмектеп садар барааннарның садыг черлери, баазалар-биле харылзаалыг ажылдап турар. Ооң түңнелинде фабриканың дааран хептеринге хомудалдар чок бооп, садыг черлеринге үр чытпас, дораан-на тарай бээр.

Ол ышкаш Кызыл хоорайның сүт заводунда (директору Х. Аллакаев) продукция шынарын экижидеринче база улуг кичээнгейни салып турар. Сөөлгү үеде ында сүт продуктуларын кылып үндүрериниң технологтуг аргалары экижээн, цехтерде амгы үениң чаа дериг-херекселдерин тургускан. Заводтуң лаборантылары сүт продуктуларының шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр дээш бүгү-ле аргаларны ажыглап турарлар. Бо бүдүрүлге чериниң продукциязының шынарынга садып алыкчыларның хомудалы барык чок бооп турар.

Кызылдың алгы заводунуң (директору Г. Сафиулин) дааран хөм идиктериниң шынары эки, аянныг-чараш болурга, республиканың садып алыкчылары оларга дыка сонуургалдыг бооп турар. Үстүнде айыттынган болгаш өске-даа бүдүрүлге черлериниң кылып турар продукциязының шынары эки, ассортиментизи калбак болганда, оларның саңхүү байдалы база туруштуг бооп турар.

Ынчалза-даа бистиң республикада хүннүң айтырыынга дүүштүр ажылдавас, норма-техниктиг документилерниң негелдезин ёзугаар продукция берип шыдавас бүдүрүлге черлериниң ам-даа бары хараадаңчыг. 1977 чылдың эрткен үезиниң иштинде Күрсадыг инспекциязының эргелели 25 үлетпүр бүдүрүлге черлеринге 115 удаа хыналданы кылган. Ол хыналдаларның 70 таварылгазында азы 60,4 хуу продукцияны брактап, холаан бооп турар. Ол дээрге РСФСР-де ортумак деңнелден дыка улуг бооп турар-дыр. Ол ышкаш мебель кылып турар бүдүрүлгелерниң 488 санныг мебелиниң 218-ин хыналда үезинде брактаан. Чурт үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелеринге хынаан чүүлдерниң 53,7 хуузун брактаан. Бо бүгүнүң чылдагааны бүдүрүлге технологиязын сагывазы, ажылдакчыларның билиг-мергежилиниң кудузу, шуут эргижирээн дериг-херекселдерни, куду шынарлыг чиг-этти болгаш материалдарны ажыглап турары болур. Мебельдиң эталон-хевирлери чок, продукцияның шынарын хынаар ажылдакчыларда тускай документилер болгаш хемчээшкин херекселдери чок бооп турар.

Шынар— ажылдың көрүнчүү

Республиканың хлеб быжырар черлеринге продукцияны шынары куду дээш брактаар чорук эрткен чылдыындан элээн эвээжээн. Ынчалза-даа бо талазы-биле четпестер ам-даа бар. Ооң чылдагааны колдуунда-ла хлебти белеткеп, быжырарының технологтуг хемчеглерин чедир албазы, дериг-херекселдерниң чедир ажылдавазы, продукция шынарын чогуур албан черлериниң хынавайн турары, бедик мергежилдиг кадрларның чедишпези болгаш кижилерниң ажылдан үнер-кирер чоруунуң хөй бооп турар.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелериниң (начальниги С. Кызыл-оол) хлеб ажыткызы кылыр машиналарның багай ажылындан, суугуларда бус-биле шыгыдылга херекселдериниң ажылдавазындан продукция брактаттынып турар. Ооң-биле кады суугуларның термометрлери чогундан хлеб быжырар камераларның иштинде температура билдинмес бооп турар. Хлеб заводтарында продукцияның хемчээл, хевирин таарыштырар аппаратура база шуут чок.

Маңаа тус-тус бүдүрүлге черлеринден тодаргай чижектер көргүзүп болур. 1977 чылдың эрткен үезинде Ак-Довурактың хлеб заводунга быжыртынган хлебке болгаш булочка кылыгларынга ниитизи-биле 6 тонна дусту чедир салбаан болган. Чадаананың хлеб заводунга «Пионер» дээр далган шишкиништери ажылдавайн турганындан далган шишкиндилиг бооп, хлеб арыг эвес, холумактыг быжыртынып турган.

Республиканың хлеб заводтарында лабораторияларның ажылдакчылары четчелеттинмээн, эргежок чугула дериг-херекселдери чок болганындан белен продукцияны, чиг-этти болгаш чартык фабрикаттарны-даа хынаар арга чок. Чадаананың, Ак-Довурактың, Тураннын, Бай-Хаактың хлеб заводтарында хлеб продукциязын кадагалаарының корум-чурумун сагывайн турар. Шаараш десиилерниң болгаш вагончугаштарның чок бооп турарындан чаа быжырган изиг хлебти анаа-ла чыый салып каарга, үрелип турар.

Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң удуртукчуларынга болгаш специалистеринге ол дугайы билдингир бооп турда-ла, чүгле саазын кырынга шиитпир үндүрүп каардан аңгыда, херек кырында боттуг хемчеглерни албайн турары таарышпас.

Кызылдың пиво заводунга бо чылын кылган хыналдаларның түңнелинде пивонуң 11,7 хуузу, водканың—16,5 хуузу, ээзиртпес суксуннарның—21,9 хуузу брактаттынган.

Үстүнде айыттынган сан-түңнерден продукцияны брактаар чорук эрткен чылдыындан эвээжевейн турары тодаргай-дыр. Ындыг байдал Тываның сүт комбинадының районнарда саржаг заводтарында болгаш Кызылдың эът комбинадында бар. Районнарда саржаг заводтарында сүт арыглаар херексел чаңгыс-даа чок. Ооң түңнелинде сүт продуктулары хирлиг, чамныг бооп турар.

Кызылдың эът комбинадының бүдүрген эъди дестиг, ханныг, ижин-шөйүндү чиңи-биле холушкан болгулаар.

Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары, специалистери продукцияның шынарын экижидери-биле эргижирээн дериг-херекселдерни солуур, кадрларның өөредилгезин организастаар, лабораторияның болгаш хемчээшкинниң херекселдери-биле хандырар, кылыгларның эталон-хевирлерин доктаадыр, заводтарның лабораторияларын тускай эртемниг кадрлар-биле четчелээр ужурлуг. Бо бүгү хемчеглерни ап, амыдыралга боттандырып турғаш, онгу беш чылдың үшкү чылында республиканың үлетпүр бүдүрүлге черлери продукцияның шынарын улам экижидерин чедип алыры-биле бүгү чүүлдерни кылыры чугула.

Г. БАЛАКИНА,

Күрсадыг инспекциязының эргелелиниң начальниги.

ТӨӨГҮЛҮГ 60 ЧЫЛДАР

Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарын тургусканындан бээр алдан чыл болган оюн совет улус бөгүн демдеглеп эрттирип турар. Революцияның чаалап алыышкыннарын иштикиниң болгаш даштыкының дайзыннарындан камгалаар сорулга-биле В. И. Ленинниң дорт айтыышкынын ёзугаар тургустунган ук органнар ам 60 чыл дургузунда Төрээн чуртувустуң эрге-ажыын бүзүрелдиг камгалап турар.

Улуг Октябрьның тиилелгезин, Совет күрүнениң баштайгы чедиишкиннериниң базымнары дүжүрткен аңгыларның болгаш делегей империализминиң талазындан канчаар-даа аажок улуг халдаашкынны болдурган. Шпионаж болгаш диверсия, өлүрүкчү чорук, сүлчээ организастап тура халыышкын үндүрери, саботаж болгаш чижең чорук, антисоветчи пропаганда—бо бүгү чүүлдерни иштики, даштыкы контрреволюция көстүп көрбээн улуг хемчээлге ажыглап турган. Ол ажылды империалистиг күрүнелерниң, чүнүң-даа мурнунда Англияның, Францияның болгаш Американың Каттышкан Штаттарының чазактары организастап, удуртуп турган.

Контрреволюцияга болгаш иштикиниң янзы-бүрү дайзыннарынга база хоралакчыларынга удур демиселди чорудары-биле Улус Комиссариаттарының Чөвүлели 1917 чылдың декабрь 20-де Бүгү-россияның Онза комиссиязын (БОК) тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган. Ооң даргазынга революцияның рыцары Ф. Э. Дзержинскийни томуйлаан. Ооң соонда элээн үе эрткен соонда Ф. Э. Дзержинский «Правданың» корреспондентизинге Онза комиссияның ажылының дугайын чугаалап берген, мынча деп демдеглээн: «Буржуаз-помещиктиг бөлүктерниң талазындан Совет эрге-чагыргада удурланыышкынга харыы кылдыр БОК-ту тургускан.

Даштыкы интервенцияның болгаш хамааты дайынның чылдарында ажылчы чоннарның калбак массаларынга даянмышаан, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле айыыл чок чериң органнары контрреволюцияга удур эрес-дидим демисешкен. «Тургузукчу хуралды камгалаар чөвүлел», «Национал төп» дээш оон-даа өске контрреволюстуг организацияларны база даштыкы күрүнелерниң организастааны Локкардтың, Поль Дюкстуң болгаш оон-даа өске сүлчээлерни сойгалап илередип, чылча шапкан. Совет күрүнени боо-чепсектиң дузазы-биле узуткап чадашкаш, империалистиг бөлүктер ооң экономиказын буурадып дүжүрериниче күженишкинин угландыра берген. Анаа удур күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнары база-ла эрес-дидим демисежип, дайзынның бүгү кордаашкыннарын буза шапкан.

В. И. Ленинниң саналын ёзугаар Советтерниң IX Бүгү-россия съездизинге 1922 чылдың февраль 6-да БОК-ту Күрүнениң политиктиг эргелели кылдыр эде организастаан, оон дараазында чылда ону ССРЭ-ниң Улус Комиссариаттарының Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң каттышкан политиктиг эргелели кылдыр эде тургускан. Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарын быжыглаар дээш партия болгаш чазактың боттандырып келген бо бүгү хемчеглери оларның ажылын дайынчы болгаш дээштиг болдурарынга улуг идигни берген.

Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаар талазы-биле күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарының ажылдакчыларының болгаш дайынчыларының кылып келген маадырлыг херектериниң дугайын санап чугаалаары берге. Помещик Таганцевтиң баштааны «Петроградтың дайынчы организациязы», «Барыын областың комитеди», «Күш-ажылчы тараачыннарның Сибирь область эвилели» деп адаттынган контрреволюсчу организацияларны чекистер чылча шапкан.

30 чылдарның үезинде «Промпартия», «Тараачыннарның күш-ажылчы партиязы», меньшевиктерниң «РСДРП-ниң эвилел бюрозу» дээр контрреволюсчу организациялар база-ла сойгалаттынган. Англи шпионнарының Москваның Кремлин болгаш Улуг театрын буза тепсир деп турган сүлчээзин илереткен. Судно кылыр үлетпүрге, Днепропетровск заводунга, Кадиев рудниктеринге болгаш халдырылга, кооперация шугумунга чагдынып кирип алган турган хоралакчыларны чогуур үезинде узуткаан.

Айыыл чок черниң органнары өлүрүкчү-хыдыкчы дайзыннарга удур демиселди чедиишкинниг чоруткан. Октябрь революциязының, ылаңгыя хамааты дайынның соонда даштыкыже десе берген чүүл бүрү элементилерни чыткаш, бистиң чуртувусче империалистиг күрүнелерниң каш удаа чорудуп келгенин билир бис. Украинага Махноның, Белоруссияга Булак-Булаковичиниң болгаш Тютюнниктиң, Ортаа Азияга Селимп-паша болгаш Ибрагимбектиң, Тамбовка Антоновтуң өлүрүкчү отрядтарын бистиң алдарлыг чекистеривис чылча шавышкан. Чүгле 1921—1925 чылдарда айыыл чок чер органнары 289 янзы-бүрү бандит организацияларны узуткаан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр мурнунда чылдарда фашистиг Германияның болгаш милитарисчи Японияның бистиң чуртувуска «Бешки колонналы» тургузар дээн кордалын бистиң чекистеривис боттандырбаан. Чүгле 1940 чылдың бирги кварталында 66 фашист резидентура узуткаттынган, фашист разведканың 1500 шпионнарын туткан. Немец-фашистиг разведканың кайы хире хөй күштү мобилизастап турганын дараазында чижектен көрүп болур. Бистиң чуртувустуң девискээринге 130 разведка болгаш хоралакчы командалар, бөлүктер ажылдап турган. Оон аңгыда бистиң чуртувусче чорудар агентилерни 60 школага белеткеп турган.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун камгалаар, Кызыл Шеригге бүгү талалыг демкимчени көргүзер талазы-биле чекистерниң мурнунга улуг сорулганы салган. Олар ол сорулганы алдарлыы-биле күүседип-даа шыдааннар. Дайын чылдарында фашистиг эжелекчилерниң тылынче хөй санныг оперативтиг бөлүктерни болгаш разведчиктерни белеткеп чорудуп турган. Оларны күрүне камгалалының хоочун ажылдакчылары, Совет Эвилелиниң Маадырлары Д. Н. Медведев, Н. А. Прокопюк, С. А. Ваупшасов, В. А. Карасев, Е. И. Мирковский, К. П. Орловский болгаш оон-даа өскелер удуртуп турган.

Дайзынның тылынга ажылдап турган разведчиктер партия болгаш чазактың даалгазын алдарлыы-биле күүсеткеннер. Бистиң эрес-дидим разведчиквис Н. И. Кузнецовтуң холун дамчыштыр Украинага туттурган фашист судья Функ, Галицияның вице-губернатору Бауер, дерзии нацистер Кнут, Даргель, Шнайдер болгаш оон-даа өскелер өлүмнү тыпкан.

Совет Эвилелиниң Маршалы Г. К. Жуковтуң: «Совет разведканың кайгамчык эки ажылының ачызында 1943 чылдың чазынында, немец-фашистиг эжелекчилерге удур шаап халдаашкынның бүдүүзүнде немец шериглерниң бөлүктериниң дугайында тодаргай медээлиг турган бис» деп чугаалааны совет разведчиктерниң кылып турган улуг ажылының тодаргай херечизи болур.

Делегейниң янзы-бүрү булуңнарынга дайын өртүн өөскүдер, национал-хосталгалыг шимчээшкинни базар, социалистиг лагерьге удур идеологтуг демиселди күштелдирер дээш, империалистиг күрүнелер боттарының ажыл-чорудулгазын соксатпайн турар амгы үеде Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарының мурнунда база-ла улуг сорулгалар туруп турар. Империалистер чүгле өнчүк-чөңгээ-биле кызыгаарлаттынмайн, бистиң чуртувуска, акы-дуңма социалистиг чурттарга удур хоралакчы үүлгедиглерни кылып турар. Ол бүгүге чогуур ойтур шавыышкынны айыыл чок черниң органнары берип келген болгаш берип-даа турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң ажылдакчылары Төрээн чуртунуң мурнунга хүлээлгезин эки күүседип, совет хамаатыларының чаа Конституцияда быжыглаттынган хамаарышпас чоруун, хостуг эргелерин ынанныштыг камгалап турар.

Т. СТАЛ-ООЛ,

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң даргазының оралакчызы.

БРЯНСКИНИҢ МАШИНА ТУДУГЖУЛАРЫ—БАМ-ГА

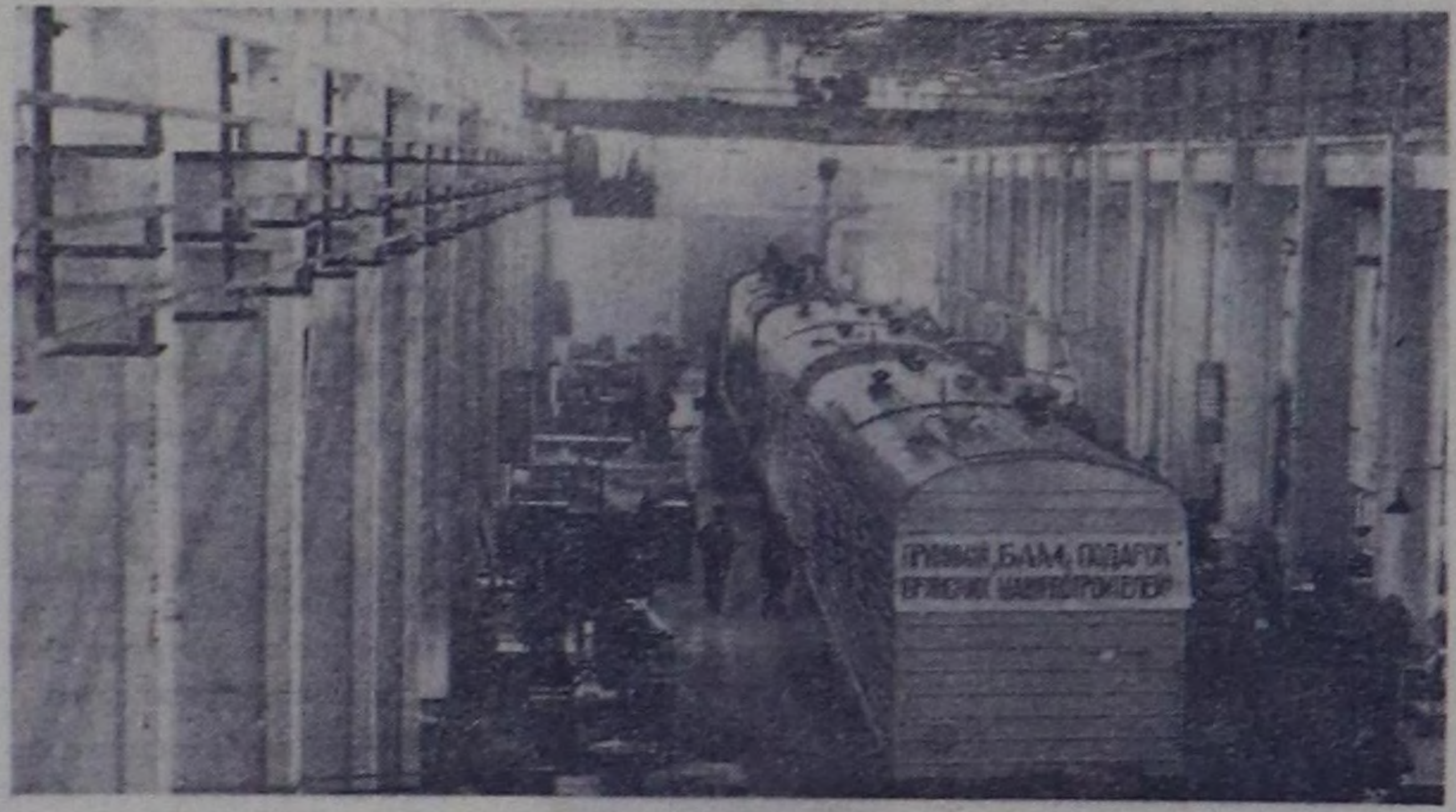

БРЯНСК. «Брянскиниң машина тудар заводу» каттышкынының тепловоз тудар дуржулгалыг цегинде көжүп чоруур демир-орук мастерскаяларын белеткээри дооступ турар. Ол мастерскаяларны Байкал-Амур магистралынче чорудар. Мастерскаялар аңаа чеде берген соонда тепловозтарның профилактиктиг болгаш агар септелгезин ол-ла черге чорудар, а депоже чүгле улуг септелгелер кылыр тепловозтарны чорудар апаар.

Вагон-мастерскаялар хыналда-хемчээл аппаратуразы-биле дериттинген, артык кезектери бар. Автономнуг дизель-генераторлуг станция ажылдаар болгаш чурттаар черлерни электроэнергия-биле хандырар, аңаа кандыг-даа соок турза, чогуур чылыг температураны тургузаар.

Мастерская бүрүзүнге кол инженер, дизелист, электрик, механик ажылдаар. Бүгү экипажтарны чыып алган, тускай эртемниглер Брянск-II-ниң локомотив депозунда курстарда өөредилге эртип турар.

ЧУРУКТА: БАМ-га көжүп чоруур мастерскаяларның дериглелерин дуржулга цегинде доозуп турары.

В. УГЛИКТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

БАРААННЫ — ЧОНГА

УКРАИН ССР. (Черновцы область). Дүктү болбаазырадырының колхозтар аразының Путильскиде фабриказының коллективи кол продукцияны бүдүрүп үндүрер талазы-биле онгу беш чылдың ийиги чылының программазын хуусаа бетинде доосқан. 66,8 муң килограмм дүктү болбаазырадып кылыр планныг турғаш, 70 муң килограмм дүктү болбаазырадып кылган. Пландан ажыр барык бир муң метр хевис кылыгларны бүдүрген болгаш оларны ийи миллион ажыг рубльге садып саарган.

ЧУРУКТА: пөс-таавы аргыкчылары Анна Кочерган болгаш Анна Шовка (оң талазында) оларның фабриканың кылыгларын көрүп турары.

И. СВЕРИДАНЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

АКТИВ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкому партия активиниң доктаамал ажылдаар школазының өөредилге программазын бадылаан. Өөредилге октябрь айдан бээр үзүктел чокка, чогуур деңнелге эртип келген.

Парткомнар, эге организациялар, совхозтарның бригадаларында парторганизациялар секретарьлары, партком болгаш бюро кежигүннери ында хаара туттунган.

Школаның ээлчеглиг өөредилгезин программа ёзугаар чоокта чаа райкомга эрттирген. «Районнуң кодээ ажыл-агыйының амгы байдалы болгаш перспективтиг сорулгалары» деп лекцияны партия райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол, «Партийжи информация болгаш ону улам сайзыраңгайжыдарының дугайында» партия райкомунуң секретары К. Д. Мөңгүш, «Парторганизацияның социалистиг чарышты удуртуп турарының дугайында» райкомнуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Д. Д. Хертек, «Парторганизация күш-ажылчы коллективти удуртурунуң төвү» деп лекцияны райкомнуң ниити килдис эргелекчизи Д. Ш. Хертек олар болгаш өске-даа эштер кылган.

Д. КУУЛАР.

Мөңгүн-Тайга район.

САЛЫЫШКЫНЫВЫС БОЛУР

Кандыг чурттап чор сен, малчын

Юбилейлиг чылдың төнчүзүнге чедир каш-ла хонук арткан. Чылды чедиишкиннииг доозар дээш коллектив бүрүзү улам күженишкиннииг ажылдап турар. Чыл түңнели хамыктың мурнунда эрткен үеде канчаар ажылдап келгенинден база хамааржыр. Ынчангаш бис бо чылдың эрткен айларының түңнелдерин бо-ла сактып, сайгара бээр бис.

Бии-Хем райпозунуң коллективи юбилейлиг чылда багай эвес ажылдаан деп санап болур. Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерниң кол-кол көргүзүглери күүсеттинген. Төнүп турар чылдың сөөлгү неделяларында ажылдың темпизи база кошкаваан. Ынчангаш райпо бараан саарылгазының 11 айлар планын ниитизи-биле 100,9 хуу күүсеткен. Бараан саарылгазынга эки көргүзүглерни Туран универмагының даараглыг кылыглар салбыры чедип алган. Салбырның ажылдакчылары чоннуң хереглелдерин өөренип көрүп, оларны хандырарын оралдажып турар. Социалистиг чарыштың бирги черин ээлеп турар № 3 магазинниң садыгжылары шупту аныяктар-даа болза, хереглекчилерниң хүндүткелин чедип апкан. Галантерея болгаш № 4 магазиннерниң, кодээ черлерде чамдык садыг четкилериниң коллективтери эрткен айларда база эки көргүзүглерлиг ажылдаан.

Бистиң райпонуң ажыл-чорудулгазында эң чугула айтырыгларның бирээзи ырак одарларда, бригадаларда, фермаларда малчыннарның бараанга хереглелдерин долу хандырары бооп турар. Бо чугула сорулганы Бии-Хем райпозунуң кодээ суурларда, фермаларда садыг четкилери, 5 автолавка боттандырып турар. Кышкы үеде малчыннарны улам эки хандырар сорулга-биле автомагазиннерниң чоруур маршруттарын тодараткаш, автолавкаларны быжыглаан, чамдык кодээ магазиннерниң малчыннарже үнүп садыглаар черлерин болгаш хүннерин доктааткан. Бо талазы-биле райпо баштаар чери делгереңгей хемчеглерни ажылдап кылган.

Ол хемчеглерде, үстүнде айыттынган чүүлдерден аңгыда, малчыннарга чугула херектиг бараанарның фондузун тургузары, малчыннарның баш удур киирген чагыгларын күүседири, чугула болгаш ховар бараанарны бирги ээлчегде автомагазиннерге, малчыннарже үнүүшкүн кылыр магазиннерге үндүрүп бээри, оларны чүдүрерин, чорударын садатпазы болгаш өске-даа организастыг хемчеглер көрдүнген. Малчыннарга садар бараанарның ассортиментизин калбартырынче кичээнгей салдынып, оларны тыптынып алыр талазы-биле биске бараан бээр черлерниң мурнунга айтырыгларны тургузуп, негелделерни кылган. Кодээ болгаш автомагазиннерде чагыглар, саналдар дептерин тургускан. Оларда кирген чүүлдерни дарый сайгарар хемчеглерни райпо-даа, садыгжылар-даа ап турар.

Малчыннарның садыг хандырылгазын эки организастаар талазы-биле эрткен чылдарның болгаш бо кыштың эгезинде мөөңнеттинген чамдык эки чүүлдер, мурнакчы садыгжыларның арга-дуржулгазы бар. Оларны билдилиг ажыглап база чаа аргаларны дилеп тып турғаш, бистиң райпо коллективи бо кыжын районнуң малчыннарын садыг-биле эки хандырып болурунуң баръымдаалары бар.

Районнуң ырак-узакта ажылдап, чурттап чоруур малчыннарының ёзулуг хүндүткелин № 4 автомагазинниң садыгжы-чолаачызы Иван Антонович Чеботарев чедип алган. Ол бо чылдың декабрь 1-де чыл планын 118 хуу күүсеткен. Малчыннарны четче хандырар дээш ол үе-шагын-даа, күжүн-даа харамнанмас. Моон ужурунда ооң ажылдап турган участогундан хомудал кирип көрбээн. Хандырып турар малчыннарынче үнерде хынамчалыг белеткенир, бараанарны шилип ап, чагыглар-биле шүүштүрер. Ооң соонда аал-аалы-биле түүлээш, шарып, савалап алыр. Мындыг кызымак ажылы дээш И. Чеботаревту райпо баштаар чери хөй удаа шаңнап, мактаан. А Октябрьның 60 чыл оюн таварыштыр ол Центросоюз баштаар чериниң болгаш садыг, белеткел ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп Комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Фермаларда, кыштагларда малчыннарны хандырар талазы-биле Хадыңда, Билелигде, Сесерлигде, Ээрбекте болгаш Өөкте магазиннер багай эвес ажылдап келген. Бо кыжын малчыннарны хандырарын улам экижидер талазы-биле хемчеглерни бо болгаш өске-даа магазиннер ажылдап кылган. Ол хемчеглерде малчыннарже үнүүшкүннерин кажан, кайнаар кылырын, бараан курлавырларын тыптынарын болгаш тургузарын тодаргай айыткылаан.

Малчыннарның садыг хандырылгазында эки чүүлдер бар-даа болза, четпестер болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Оларның чамдыктары боттуг чылдагааннарлыг-даа болза, элээн хөй мал ажылында кижилерни садыг-биле хандырарын райпо баштаар чериниң, чамдык совхозтарның дирекцияларының багай организастап турарындан тыптып кээп турар.

Райпо ниитизи-биле 188 кодааннарны садыг-биле хандырып турар. Ону колдуунда 5 автомагазин күүседир ужурлуг. Ол хиреде-ле беш автолавкаларывыстың үжү, бараан бар турда-ла, планныг даалгаларын күүсетпейн, харыылап турар кодааннарынга үр үеде азы четче барбайн баар таварылгалар бар. Чижээ, Суглуг-Хемниң хойжуларын хандырып турган № 3 автомагазинниң чолаачы-садыгжызы Елисеев харыылап турган участогунга ай-айы-биле барбайн, Туранга барык-ла анаа олуруп турганындан, бо чылдың 11 айларының саарылга планын чүгле 59 хуу күүсеткен. Байдал ындыг турда, оон адынга малчыннардан хөй хомудалдар кирери чугаажок болгай. Ынчангаш сөөлгү үеде Елисеевке шыгыы хемчег хүлээткеш, ооң орнунга өске садыгжы чоруткан бис.

Чамдык кодээ магазиннер малчыннарже үнүп садыглаарын планнап алза-даа, аңаа болур-чогууру-биле белеткенмес, харын-даа графикте айтып алган хүннеринде үнүүшкүн кылбас таварылгалар бар. Ооң-биле кады ол магазиннер баар черлеринде малчыннарның хереглелин баш удур өөренип көрбейн турарындан, оларга кандыг бараанар чугула херек бооп турарын билбес болгулаар-дыр. Үнүүшкүннүг садыглаашкыннарның үстү бээр бир чылдагааны болза, чамдык совхозтарның, салбырларның удуртукчулары дугурушкан хүнүнде садыгжыларга чогумчалыг транспортту хандырып бербейн баары болуп турар.

Амгы үеде малчыннарның хереглээр бараанарының ассортиментизи, хевирлери болгаш саны дыка көвүдээн болгай. Ылаңгыя улуг өртектиг болгаш ховар бараанарга оларның чагыглары дыка хөй. Оларны фондунуң хире-шаа-биле хандырар апаары билдингир. Ынчалза-даа ховеңниг хоректээн, чүвүр, улуг размерлиг кидис идик, алгы чолдак тон, чылыг хол-хавы, аът херекселдери, хендир, бродни идик, фонарь, батерея ышкаш албек турар ужурлуг бараанар бистиң райпода ховар. Бо дугайын Респотребсоюзтуң баштаар чери, ооң садыг баазалары хандыр бодаар болза чогуур деп күзел бар.

Ниитиниң малын хүр, менди кыштагладырынга, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиринге бистиң районнуң малчыннарынга болдунар-ла хөй дузаны чедирер дээш, Бии-Хем райпозунуң ажылдакчылары, ажылдап кылып алган хемчеглерин бүрүн боттандырар сорулга-биле ажылдаар ужурлуг. Ол болза мал кыштагладыышкынының эки эртиреринге бистиң салыышкынывыс болур.

Р. УЛАТОВА,

Бии-Хем райпозунуң садыг килдизиниң эргелекчизи.

1. АМГЫ ХҮННҮҢ АЖЫЛ-ИЖИ

Эрткен кыш Мөңгүн-Тайга районга эң кадыг-берге кыштарның бирээзи болган. Районнуң ийи совхозунга ниитизи-биле 13 муң ажыг баш хой, өшкү өлүп хораан. Кыштың берге байдалдарындан мал төлү база четче алдынмаан. Төрүүр чүс баш хойга онааштыр 72 хураганны доруктурган.

Эрткен чылгы кыштаглаашкынга белеткелге, ону эрттиреринге турган четпестерни катаптавазы-биле база бо чылгы кыштаглаашкынга белеткел, ону эрттирериниң талазы-биле партия, чазактың доктаалдарын амыдыралга боттандырар дээш, боттуг хемчеглерни районда ап чоруткан. Район малдың бодүүн чемнериниң белеткелиниң планын ажыр күүсеткен болгаш зона аайы-биле тиилекчи боол, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. «Малчын» совхоз 1050 ажыг тонна сигенни, «Мөген-Бүрен»—620 тонна сигенни белеткээн болгаш ооң кол кезиин кыштагларда чедирген. Кыштагларны септеп-белеткээр, малды коданнарга үзүп, быжыглаар талазы-биле улуг ажыл кылдынган. Районнуң бодунуң девискээринде тараа культураларын, мал чемнерин тарып белеткеп алырының аргаларының кызыызындан сигенниң хөй кезиин Тес-Хем районнуң Ак-Чыраадан кезип алган. Концентрат болгаш чарбалаан мал чемнерин кезээлер болгаш хуваалда ёзугаар Кызылдан сөөртүр. «Малчын» совхозта бо хүннерде 320 хире тонна, «Мөген-Бүрен» совхозта 84 тонна чарбалаан холумак чем бар. Бо чылгы кыштаглаашкынга хереглээр холумак чемнерниң сөөртүлгезин 1978 чылдың бирги кварталында база уламчылаар. Ооң хуваалда, кезээлери амдаа тодараттынмаан.

Кыштаглаашкын—хүннүң кол айтырыы

Амгы үеде районда мал кыштагладыышкынының байдалы кандыгыл? Кыштың тургузуп кээр шылгалдаларын ажып эртеринге малчыннар белен бе?

Бо айтырыгларга харыылаары-биле «Малчын» совхозта кыштаглаашкын байдалы-биле каксы-даа бол таныжып көрээлиңер. Мөңгүн-Тайганың мырынай эдээнде Дестиг-Кара-Суг деп черде доктаамал хой кадарып келген мурнакчы кадарчы Салчак Серен-Натпит амгы кыштаглаашкын байдалының дугайын мынча диди:

— Бо кышты эрткен кыш-биле канчап деңнээр боор. Эрткен чылын мынчап мал чудап эгелээн чүве. Ам хой хүр-дүр, мырынай дешкилеп турар. Оът база эки үнген. Черле ынчаш хойжуларның кышка белеткели-даа эки. Совхозтуң дирекциязы, районнуң удуртур органнары кыштаглаашкынга белеткел, мал чемнерин курлавырлаар талазы-биле чогуур организастыг хемчеглерни ап келгенин өөрүнчүг.

Малчын-биле кыштаглаашкын, ооң ажыл-ижиниң дугайында чугаавыс хапаларын ишти, даштындан ыяк сыскаан, соңгаларын шилдеп, чылыглаан, арыг-силиг хой кажаазының чанынга болган. Салчак Бүрүшкекович 312 баш төрүүр хой кадарганын, келир чылын төрүүр хойдан-на хураган алыр дээш бүгү күжүн, дуржулгазын мөөңнеп ажылдаарын чугаалады. Малчыннын коданында ам безин 20 ажыг хой төрүүкен.

Ооң кожазы Бугажык Чыргалдың кадарган коданында төрээн хойнуң саны 40 ашкан. Кайы-даа коданда хураганнар онча-менди. Малчыннар төрээн хойларын одарже үндүрерде болгаш кежээ кажааларда немей чемгерип турар. Доруга берген хураганнарга сигенни берип эгелээн.

«Малчын» совхозтуң төрүүр хой коданнарында чаш хураганнарның саны чеди чүс четкен. Ол дээрге хойжуларның база бир чымыштыг ижиниң келгениниң баштайгы медээлери-дир. Чамдык кадарчыларның коданнарында чаш хураганнар 80 ашкан. Хой ажылының кол «дүжүдүн»—хураганны хүлээп алыр, мал бажын өстүрериниң үндезинин тургузар харысалгалыг үе келген. Хойжуларга дузалакчыларны, сакманчыларны быжыглап, малдың, ооң чаш төлүнүң ажаалда, чемгерилгезин, эмчи хайгааралын экижидип, контроль-хыналданы шыңгыырадырының талазы-биле хемчеглерни алыры кончуг чугула. Ындыг турбуже «Малчын» совхозтуң дирекциязы кыштаглаашкынның чамдык айтырыгларын чедиишкиниг шиитпирлеп тура, өске талаларынче кичээнгей салбайн барганы илдең. Хураганнап эгелээн коданнарга мал эмчилери, зоотехниктер колдуунда четпээн. Чаш хураганнарны дугаарлаар, тарыыр ажыл озалдап чоруп турар. Хойжулар төрээн хураганнарны хүлээп алганының бүрүткелин кылбайн турар. Үстүнде адаанывыс малчын Б. Чыргал хоюн кадайы Анчымаа-биле кады чүгле ийилээн кадарып турар. Дузалакчы болгаш сакманчылар бөгүн-даа болза херек деп чугаалап ордулар.

Өске-даа кыштагларга чораш, чүгле чаңгыс өг-бүлениң ийи ээзи кадарган коданнарга таварышкыладывыс. Сакманчылар айтырыының дугайын совхозтуң директору С. Очур: «бергедээн чүве ийин, суурда хостуг кижилер бар боор чүве-дир, сакманчыладыр дээрге ындыг-мындыг чылдагааннарлыг болур, ам кижи тыптыры бергедээн» деп харыылаар. Совхозта комсомол комитединиң секретары В. Дамдын 27 кижини сакманчыладып чорутканын, ооң ыңай кижи тыппазын тайылбырлады. Сакманчыларны болгаш дузалакчыларны кадарчылар, бригадирлер боттары шилизин дээр хөөннер совхозтуң дирекциязында бар.

«Малчын» совхозта мал кыштагладыышкынында амдаа шиитпирлеттинмээн, хол четтинмээн үүрмек, бодүүн айтырыглар хөй. Чижээлээрге, малчыннарның хандырылгазында четпестер бар. Үш дугаар хойжу бригаданың Көгэ-Сүүрде кыштагда малчыны Алдын-оол Кууларның кыштаанда суг чылыдар байтык, өөнге одаар көржеңи, ыяжы чок. Эрткен чылын аңаа кыштаан малчын көржеңин чүдүрүп алгаш барган, совхоз доң ыяш дүжүрген аттыг болган. Кадарчының чаш уруу аараан, иези-биле эмчиде чыдып алган. А хой төрүп эгелээр четкеп. Сигенден өске чемнерни ол кыштагда ам-даа чедирбээн, сакманнар, комбикорм кажаазы кылыр материалдар чок. Барган-на черге кадарчылар фонарьлар, халаттар болгаш өске-даа херекселдерниң чедишпезинге, харын шуут чогунга хомудап турду. Барлык бажында аалдар мырыңай чүң өзектиг деңнер кыпсып алган орар. Хой түлүктеп олдай бээрге, канчап хураган ажаар, азыраар, чемгерерил?

Каргы куду мээс талада кыштагларда коданнарда хойлар көк куртка (чашпан куртуга) үглеткен, быдаан. Дуст совхозта бар, ону кыштагларга чедирип, хойнуң эмнээр айтырыг багай шиитпирлеттинип турар. Кара-Хову аксының кыштаглары, хойнуң хүүргүүл хой оъттап турарындан, шыгып, малгашталып турар. Оортап хойнуң ара салыр, өкпе аарыыр чоруу тыптып болур, кажааларны агаарладыр хемчеглерни алыры чугула.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ПЛАННАРЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының 1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш 1978 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин, ол ышкаш 1976 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту чугаалажып көрген сески сессиязының ажылының түңнелдерин делегей парлалгазы тайылбырлап бижип турар.

БОЛГАРИЯ

1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы хамыктың мурнунда улус ажыл-агыйының материал-техниктиг баазазын улам ыңай быжыглаарынче, чоннуң амыдырал деңнелин бедидеринче болгаш чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынче угланган деп, БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

Сессияның хүлээп алган документилери ССРЭ-ге коммунизмни улам дүрген тургузарының программазының аажок улуг хемчээлдерлии-биле онзаланып турар. Ол документилерде төлевилеттинген угланыышкыннар болгаш көргүзүглер Совет күрүнениң Үндезин Хоойлузунда — ССРЭ-ниң чаа Конституциязында айыттынган кол принциптерни боттуг болгаш тодаргай көргүзүп турар.

Ол планнарда чурагай бүрүзү, бодал бүрүзү социал-экономиктиг хөгжүлдениң дээди сорулгазынга — ажылчы чоннарының материал болгаш угаан-бодал талазы-биле үргүлчү өзүп орар хереглелдерин уламна долу хандырарынга чагырткан.

1978 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге хамаарыштыр ол солун ону тайбыңның болгаш тургузуушкуннуң бюджеди кылдыр демдеглээн. Ол бюджет ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң чаа улуг сорулгаларын күүседиринче, социалистиг экономиканы улам ыңай көдүрээринче, совет улустуң амыдырал деңнелин улам бедидеринче угланган.

ГЕРМАН ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының органы «Нойес дойчланд» солуну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының сески сессиязының ажылының түңнелдерин тайылбырлавышаан, 1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы бо беш чылдың социал-экономиктиг кол сорулгаларын шиитпирлээринче угланган хемчеглер комплексин боттандырарын көрүп турар деп онзалап демдеглээн. Келир чылдың планының кол сорулгазы —бүдүрүлгениң өзүлдези совет улустуң амыдырал деңнелин улам бедидеринге чедире бээри чигзиниг чок деп ол солун айыткан.

ПОЛЬША

Хамыктың мурнунда совет экономиканың хөгжүлдезинде шынар талазы-биле өскерлиишкиннерни ханыладырынче чүткүл 1978 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң үндезин чүүлү болуп турар деп, Польша Улус Республиканың «Жиче Варшавы» солуну бодунуң тайылбырынга демдеглээн. Оңгу беш чылдың баштайгы ийи чылының чедип алдынган көргүзүглерин барымдаалааш, келир чылдың планныг онаалдаларын экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг ролюн быжыглаарынче угландырган, ону чедип алырда совет ниитилелдиң социал хөгжүлдезиниң планнарын боттандырары-биле сырый холбаштырар.

Совет оңгу беш чылдың үшкү чылының планы улус ажыл-агыйының аажок улуг, эки хынаттынган аргаларынга болгаш хереглелдеринге үндезилеттинген болгаш Совет Эвилелиниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң, талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң айыткан шугумунуң чайгылыш чогунуң дугайын херечилеп турар.

ФРАНЦИЯ

Совет күрүнениң политиказының кол угланыышкыны болур Совет Эвилелинде чоннуң амыдырал деңнелин улам ыңай өстүрер деп турарынче Францияның «Юманите» солуну кичээнгейни угландырган. ССРЭ-де амыдыралга эргежок чугула бараннарга өртектериниң турумчаанын ол солун демдеглээн. Чурттакчы чоннуң янзы-бүрү категорияларының ортумак ажыл төлевири болгаш колхозчуларның орулгалары улам өзүп үргүлчүлээр апаары планнан иллен-дир деп, «Юманите» бижээн.

ИНДИЯ

Индияның «Нэшил геральд» солуну кодээниң ажыл-ишчилериниң чаагай байдалының өзүлдези хоорайның болгаш кодээниң аразында ылгалдарны чайладырынче угландыр ССРЭ-де чорудуп турар политикага дүгжүп турар деп бижээн. Келир чылын он ажыг миллион совет хамаатылар боттарының чуртталга байдалдарын экижидип алыр деп, ол солун онзалап демдеглээн.

ЯПОНИЯ

Тайбыңның политиказын бодунуң чаа Конституциязында чарлаан болгаш чепсегленишкинни бүрүн дүжүрерин чедип алырын оралдажып турар Совет Эвилели тайбың бурунгаарлаашкынын күштелдирип турар деп, Японияның «Асахи» солуну бижээн. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче ол угланыышкын 1978 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединде база илергейлеттинген дээрзин ол солун демдеглээн.

(СЭТА).

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЗЫ

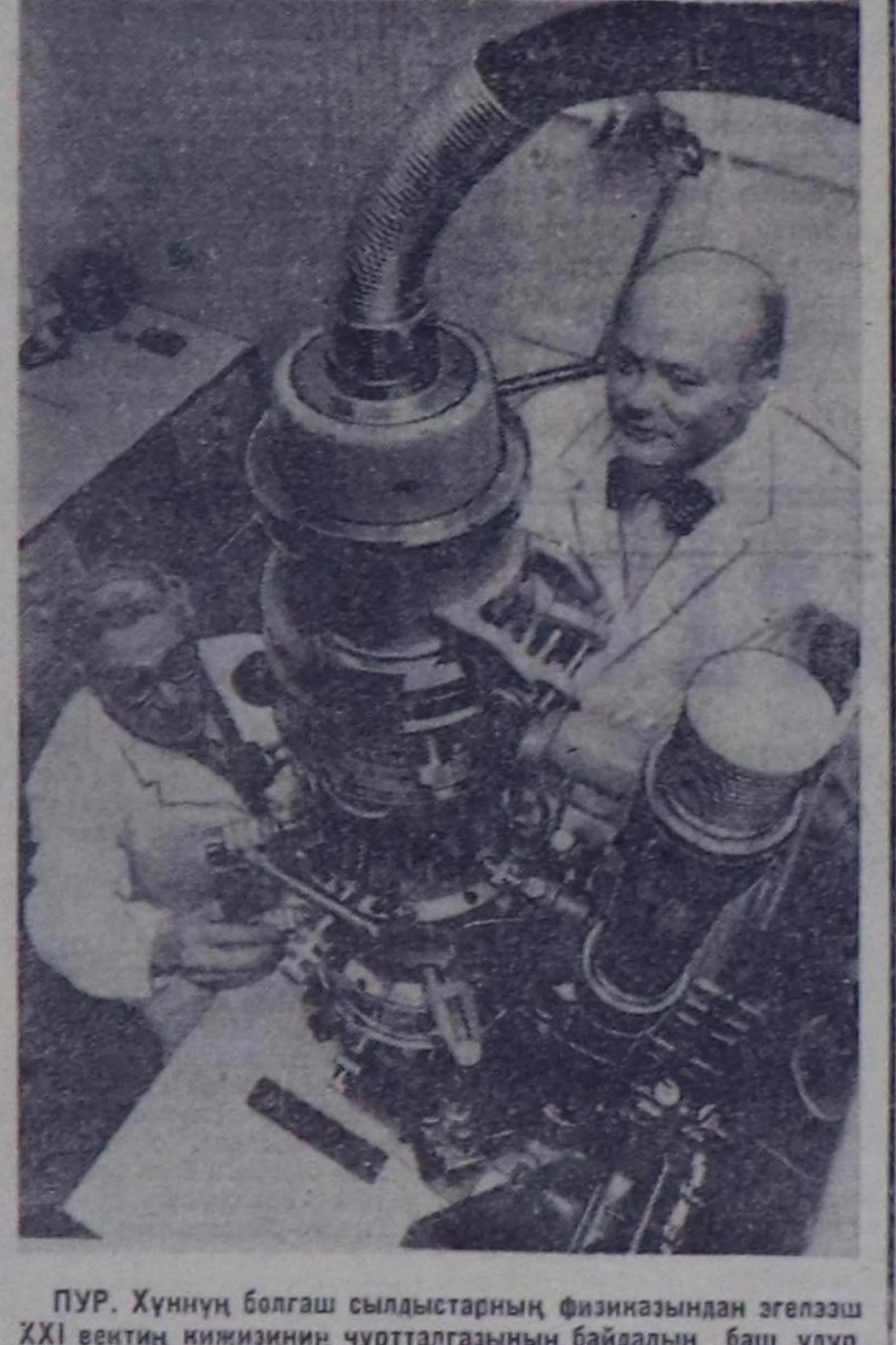

ПУР. Хүннүң болгаш сылдыстарның физиказындан эгелээш XXI вектиң кижизиниң чуртталгазының байдалын баш удур тодаргайлаарынга чедир польша болгаш совет эртемденнерниң кады кылып турар шинчилелдериниң хемчээли ындыг. Ындыг дорт харылзаалар-биле акы-дуңмалышкы ийи чурттуң 300 ажыг эртем-шинчилел институттары болгаш дээди өөредилге черлери, төлевилел-конструкторлар бюролары база эртем лабораториялары холбашкан.

ЧУРУКТА: профессор Георгий Мхедлишвили (Грузин ССР) болгаш польша эртемден Мирослав Моссаковскийниң Варшавада дуржулга кылыр эмнелге төвүнде турары. Олар чүрек аарыының айтырыгларын ажылдап кылып турарлар.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ЧҮДЕК-БУЖАР ПЛАННАРГА УДУР

Ядролуг чепсектиң чаа бир янзы хевири — нейтроннуг бомбаны бүдүреринче болгаш ону Барыын Европага тургузарынче эгелеп кирер дээн америк администрациязының чүдек-бужар планынга делегейниң хөй-хөй чурттарының, ооң иштинде Каттышкан Штаттарның-даа хөй-ниитизи удурланыышкынның массалыг чыскаалдары болгаш митингилери, кампаниялары-биле, угуулгалар адаанга хол үжүктерин чыыры-биле харыылап турар.

ВАШИНГТОН

Ак бажыңның чанында шөлде тургускан чаа чыл шагаазының улуг шивизиниң одун кыпсырынга АКШ-тың президентизи белеткенип турда, чыылганнарның кырынга: «Нейтроннуг бомба чок болзун» дээн плакаттар көдүрлүп үне берген. Ооң соонда чыскаалдың киржикчилери кижилерниң массалыы-биле узуткап чок кылыр чаа чепсекке удурланыышкын кылдыр шагааның чаңчыл болган ырызының аялгазынга мынча деп ырлашкан: «Шагаа байыры нейтроннуг эвес болзун, бомбалар болгаш ракеталар белеткээрин соксаткан турарын, делегей коргуушкун чок чурттаан турарын күзеп тур бис».

Ук чыскаалга угаазылалдыг ядролуг политика дээш национал комитеттиң, «Херээженнер, тайбың дээш демисежиңер» деп организацияның кежигүннери, тайбыңның Вашингтон төвүнүң кежигүннери киришкен. Чыскаалдың организакчыларының бирээзи Г. Кортрайт мынча деп медеглээн: «Чер кырынга тайбынга тураскааткан ёзулалды президент удуртуп турда, ол-ла үеде ооң администрациязы ядролуг дайынчы чепсектиң база бир хевирин тургузарынче кирип турары дээрге кедергей мегечи, арын чаар чорук-тур. Американ улус ол халаптыг чаа чепсекке удур туржуп турар. Президентиниң эрге-дужаалынга киреrде болунуң чугаазынга кылган, ядролуг чепсекти эң-не кыдыкы хемчээлинге чедир кызырар дээн аазаашкынын Ак бажыңның баштыңы күүседирин күзеп тур бис».

НЬЮ-ЙОРК

«Нейтроннуг бомбаны хоругдаар!», «Чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрер чорукту болдурбас!», «Ядролуг дайынның кыжанындан бистиң ажы-төлүвүстү камгалаар!»—деп ындыг лозуңнар-биле аңаа тайбың дээш демиселчилериниң чыскаалы болуп эрткен. «Херээженнер, тайбың дээш демисежиңер» деп организацияның кыйгырыы-биле эрттирген чыскаалдың киржикчилери нейтроннуг бомбаны бүдүрерин калбартып чорудар дээн планнардан ойталаарын Вашингтон администрациядан негээн.

Чепсекти дүжүреринче угланыышкынга базымнарны доп-дораан кылырын негээн. Ак бажыңче чорудар кыйгырыг бижиктиң адаанга хол үжүктериниң чыылдазын кылган. Ону чедип алыр төлээде, чепсегленишкиннерниң чаа хевирлерин бүдүрерин соксадыры, ядролуг чепсектиң шенелделерин бүгү-ниити болгаш бүрүн хоругдаар дугайында керээге дүрген ат салырынга идиг бээри, а ол ышкаш тайбың сорулгаларга ядролуг чазылдырыышкыннар кылырынга мораторийни чарлаары эргежок чугула деп кыйгырыг бижикте чугаалап турар.

БОНН

Коммунал ажылчыннарының профэвилелиниң Офтенбахка болган конференциязының киржикчилери ядролуг чепсектиң чаа бир янзы хевири — нейтроннуг бомбага удурланыышкынны илергейлээн. Нейтроннуг бомбаны АКШ-та бүдүрер база ону ГФР-ниң болгаш өске-даа барыын-европейжи чурттарның девискээринге тургузар деп турар планнарга бүгү-ле күштер-биле удурланыышкынны кылырынче немец профэвилелдер каттыжыышкынының (ГФР) удуртулгазын олар кыйгырган.

Билдингир барыын-герман хөй-ниити ажылдакчызы Г. Маттиссен Франкфурт-на-Майнеге чүве чугаалааш, нейтроннуг бомбаны бүдүрер чорук чепсекти дүжүрер дугайында ам болуп турар чугаалажыышкыннарны бергедедир болгаш чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрер айыылдыг чорукту улам-на күштелдирер ийик деп онзалап демдеглээн.

БЕРН

Өске-даа муң-муң швейцар хамаатылар ышкаш, мен база-ла бодумнуң холум үжүүн нейтроннуг бомбаны тургузар дээн планнарга удурланыышкынның угуулгазының адаанга салган мен. Массалыг узуткаашкынның чепсээниң ол чаа коргунчуг бир янзы хевириниң тыптып кээриниң оруунга шаптыктаашкынны делегейниң хөй-ниити санал-оналы тургузар дээрзинге быжыы-биле бүзүреп турар мен деп, тайбыңның швейцар чөвүлелиниң президиумунуң кежигүнү профессор Макс Хабихт медеглээн. Ядролуг чепсектиң ол бир янзы хевирин бүдүрер дээн планнарга удур угуулганың адаанга 15 муң ажыг швейцарлар боттарының холунуң үжүүн салган деп чугаалап турар телеграмманы тайбыңның швейцар чөвүлели АКШ-тың президентизинге чорууткан деп ол дыңнаткан.

ТОКИО

Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин эгелээр дээн Вашингтонnуң планнарын дайынга удур япон демиселчилер килеңнин-биле буруу шаап турар деп, тайбыңның япон комитединиң хүндүлүг даргазы И. Хирано медеглээн. Атомнуг бомбалаашкыннарның халавынга делегейге бир дугаарында таварышкан Японияның улузу ону болгаш ядролуг чепсектиң өске-даа бүгү хевирлерин хоругдаарын негеп турар.

Ядролуг чепсекти, ооң иштинде ооң чаа бир янзы хевири—нейтроннуг бомбаны хоругдаарын негээн угуулганың адаанга хол үжүктерин чыырының кампаниязы декабрьның баштайгы хүннеринде эгелээн деп, И. Хирано демдеглээн. Бистер 35 миллион хол үжүктерин чыып алгаш, ук угуулганы келир чылын чепсекти дүжүрер талазы-биле КНО-нуң тускай сессиязының ажылының үезинде КНО-нуң чиңгине секретарының адынга чорударын планнап турар бис.

(СЭТА).

КАИР: чаңгыс талалыг дугуржулганы белеткеп турары

Египеттиң найысылалының чоогунда Гизаның пирамидаларының чанында Мена-Хауз дээр аалчылар бажыңынга декабрь 14-те АКШ-тың киржилгези-биле Египеттиң болгаш Израильдиң төлээлекчилериниң ужуражыышкыны ажыттынган. Ажык черде турар аалчылар бажыңы ужуражыышкынның киржикчилериниң, чүвүн-даа мурнунда израиль делегациязының айыыл чок чоруун хандырарынга эң-не таарымчалыг болган.

Тель-Авивтиң халдакчы, эжелекчи политиказынга таварышкан араб күрүнелериниң хөй кезииниң күзелинге удурланыштыр ол ужуражыышкынны чорудуп турары билдингир болган. Ол күрүнелер Египеттиң президентизиниң чаңгыс талалыг ходелишкиннерин халдакчыга дорт дужаа бериишкин кылдыр, а ол кавыга чөптүг, бүгү талалыг тайбың шиитпирлээшкинниң болдурбазының оралдажыышкыны кылдыр үнелеп көрген. Садаттың инициативазын, таарыштыр шиитпирлээшкинге эң-не сонуургалдыг чурттар—Сирия, Иордания, Ливан, а ол ышкаш Палестинаны хостаарының организациязы хүлээп албаан. Араб чурттарның шиитпиринге АКШ-тың күрүне секретары С. Вэнстиң кызымаккай күженишкиннери безин салдар чедирип шыдаваан. Ол Каир ужуражыышкынының бүдүүзүнде Чоокку Чөөн чүкче тускай аян-чорукту кылган болгай.

Чааскаанзыраан байдалга таварышкаш, ЕАР-ның удуртукчулары «чөптүг тайбыңче орукту» олар ажыдып турар кылдыр болгаш Чоокку Чөөн чүк айтырыын бүгү талалыг тайбың шиитпирлээрин тургузар ужурлуг Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Женеваның тайбың конференциязынга белеткелди харын-даа боттандырып чорудуп турар кылдыр боттарын бадыткап көргүзерин ам оралдажып турарлар.

Тель-Авивтиң удуртукчуларының сөөлгү чугаалары база ол дугайын херечилеп турар. Каирге Египет болгаш Израиль тайбың керээзиниң төлевилелдерин солчур болгаш оларның ужуражыышкынының үезинде эжелеттирген черлерни хостаарының дугайында-даа, Палестина айтырыын-даа чугаалашпас деп, «Нью-Йорк таймс» солунга интервьюзунга израиль премьер М. Бегин чугаалаан. Бис эвес ол ийи кол айтырыгны «чугаалашпас» болза, чөптүг тайбың болгаш бүгү талалыг таарыштыр шиитпирлээшкин дугайында кандыг чугаа боор болурул?

Каирде чугаалажыышкыннарның сорулгазы мырыңай өске кылдыр илерей берген. Египет болгаш Израильдиң ат салыр ужурлуг тайбың керээзиниң төлевилели «Иордания, Сирия болгаш Ливан-биле тайбың керээлеринге үндезин болур ужурлуг» деп, ол-ла интервьюзунга Бегин онзалап демдеглээн. Ынчангаш Египет-биле чаңгыс талалыг керээге ат салгаш, Израиль-биле дайынга киржип турар өске араб чурттарга хамаарыштыр албадал кылырының эң күштүг чепсээн алырын Тель-Авив бодап турар. Ындыг арга-биле Чоокку Чөөн чүкке Израильдиң болгаш АКШ-тың шериг, политика болгаш экономика талазы-биле тергиидээлин хандырар ужурлуг америк-сионисчи «тайбыңның» белеткеп турар.

Каир ужуражыышкыны-биле хамаарыштыр делегейниң хөй-ниитизиниң шынгыы сагыш човап турарын илередип. ооң бодалы-биле алырга, «Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг шиитпирлээшкинни чедип алырынга эң дээре шуулган болза Женева конференциязы болур» деп, КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхайм медеглээн. Чоокку Чөөн чүкте демиселди бүгү талалыг шиитпирлээрин хандырары-биле Женева конференциязының даргалары болур ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың кады ходелиишкиннериниң уламчылаарының чугулазын ол айыткан.

А. БИРЮКОВ.
(СЭТА).

К. Вальдхаймның медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүкке чөптүг болгаш быжыг тайбыңны тургузар сорулга-биле ол талазы-биле Женеваның тайбың конференциязының ажылын катап эгелээрин КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхайм саналдаан. «Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг таарыштыр шиитпирлээшкинни чедип алырынга Женеваның тайбың конференциязы эң-не дээре шуулган болур деп мурнукузу ышкаш санап турар мен»—деп, ол онзалап демдеглээн.

Чоокку Чөөн чүк айтырыын чартык-чамдык аайлап таарыштырары ону шуут шиитпирлептер деп бодавайн турар мен деп, КНО-га дузалаарының америк ассоциациязының үндүрүп турары «Интердепендент» журналга бодунуң интервьюзунга Вальдхайм медеглээн.

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазы-биле баш удур сагындырып, демисел ажылын чорудары хүн бүрүнүң база бир чугула айтырыы.

«Шекпээр» совхозтуң Бичи-Тей салбыры—районда хөй чурттакчылыг суурларның бирээзи. Суурувустуң чурттакчыларының күш-ажылга, хөй-ниитиниң ажылынга чүткүлү улуг. Мурнуку чылдарда суурнуң чамдык чурттакчыларының талазындан ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, арагалаар чоруктар эвээш эвес турган.

Бо сөөлгү үеде совхозтуң хөй-ниити организациялары СЭКП Тыва обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле элээн боттуг хемчеглерни ап чоруткан. Ооң түңнелинде арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр, чылдагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар кескүзү-биле эвээжээн.

Оңгу беш чылдың планныг онаалдазын күүседиринче чурттакчы чонну мобилизастаарышаан, оларның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды суурнуң хөй-ниити организациялары идепкейжиткен. Ылаңгыя суурнуң херээженнер чөвүлели (даргазы Д. Б. Күжүгет) херээженнерни совхоз бүдүрүлгезинге хаара тудар, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейин база уруг-дарыг кижизидилгезинге ада-иениң ролюн көдүрер талазы-биле элээн боттуг ажылдарны кылган. Амгы үеде суурда чылдагаан чок ажыл кылбайн турар херээженнер чок. Уругларның кижизидилгезинче сагыш салбас, арагалаар өг-бүлелер база тургулаан. Ындыг өг-бүлелерни херээженнер чөвүлели учётка алгаш, оларның амыдырал-чуртталгазын доктаамал сонуургап, хайгааралга алган. Ооң түңнелинде чамдык ада-иелер боттарының частырыын эде көрүп, оларның ол багай аажы-чаңының өзүп орар уруг-дарыынга, долгандыр турар кижилерге багай салдарлыын билип, төлептиин көргүзе бергеннер.

Суурнуң агитквартираларының көскү ажылын демдеглээри чугула. Олар чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге, культура массалыг ажылды чорударының кол төвү апарган. Херээженнер чөвүлели агитквартираларга даянып, суурнуң өске-даа хөй-ниити организациялары-биле кады уруглар кижизидилгезинге, социалистиг хоойлу-дүрүмге болгаш өске-даа темаларга лекция, беседаларны, янзы-бүрү диспуттарны, дыштаныылга кежээлерни доктаамал организастап эрттирип турар. Аңаа агитквартираларның чурттакчылары, суурнуң улуг, биче чону идепкейлиг киржип турар. Ийи дыштаныр хүннерде оюн-концерт, кандыг-ла бир темалыг кежээни эрттирери чаңчыл апарган. Ону агитквартиралар херээженнер чөвүлелиниң тургусканы график ёзугаар эрттирип турар.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

Агитквартиралар тус-тузунда чарыштыг. Суурнуң «Челээш», «Чечек», «Хемчик» агитквартиралары квартал санында чарыштың тиилекчилери болуп турар. Оларның чурттакчы чон ортузунда чорудуп турар массалыг кежээлери, диспуттары утказының талазы-биле өскелерниинден ылгалдыг. Үстүнде ады кирген агитквартиралар совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны организастап турар.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын күштелдиреринге агитквартираларның киржилгези улуг дээрзи билдингир. Агитквартиралар аразында чарыштыг болганда бирээзин өскезинге аштырбас дээш ажылын күштелдирген. Оларның ажылының эки түңнелдиг болуру ында чурттап турар кижилерниң идепкейинден, сагылга-чурумундан, уруг-дарыгның өөредилгезинден кончуг хамааржыр дээрзин чурттакчылар билир. Ынчангаш олар кудумчузунуң, агитквартиразының ат-алдары дээш кызымак ажылдап турар. Чурттакчыларының талазындан чурум үрээн ийикпе, азы кандыг-ла бир шиитпирлээр айтырыг тургустунуп келзе, ону агитквартираның чурттакчыларының ниити хуралынга дарый чугаалажыры чаңчыл апарган.

Суурнуң херээженнер чөвүлели ажыл-агыйның малчыннарынга боттуг дузаны чедирип турар. Бо хүннерде агитквартиралар тус-тус хойжуларда быжыглаттынган. Олар кыштагларга чедип, солун лекция, беседаларны кылып турар.

Суурну үлегерлиг корум-чурумнуг суур кылыр дээш база ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар-биле демисел ажылы чорударынга суурнуң улусчу дружиназының, эш Хуу Сулунуң эки ажылын база айтыры чугула. Ниитиниң корум-чурумун камгалаар ажылга суурнуң улусчу дружиназы идепкейлиг киржип турар. Хөй-ниитичи ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар хөй. Ындыгларга А. Саая, Э. Моңгуш, Л. Саян, С. Сарыглар, К. Куулар оларны хамаарыштырып болур.

Совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш кедээ Совет «үлегерлиг кудумчу, күш-ажылчы коллектив» дээш чарышты чоокта чаа чарлаан. Ук чарышта агитквартира, коллектив бүрүзү хаара туттунган.

Чедиишкиннер-биле черге-лештир ажылда бар четпестерни айтыры чугула. Совхозта комсомол организациязының (секретары В. Т. Куулар) ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле база арагалаар чоруктарга удур чорудуп турар ажылында бар чамдык четпестерни демдеглээри чугула. Комсомол комитединиң боттуг идепкейи чавыс, өске хөй-ниити организацияларның «хөлегезинде» чоруп турары канчап-даа таарышпас.

Ооң аңгыда, районнуң «Билиг» ниитилелиниң, культура албан черлериниң болгаш ВЛКСМ райкомунуң төлээлери бистиң совхозка кончуг ховар келир. Чылда чаңгыс катап келир. Биске доктаамал кээп, совхозтуң хөй-ниити организацияларының ажылынга боттуг дузадан кадары күзенчиг.

С. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

МЕДЭЭЛЕР

Эртем ажылдарының чыындызы

Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду «Октябрь революциязының соонда тыва дыл болгаш литература» деп эртем ажылдарының ээлчеглиг чыындызын үндүрген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылынга ону тураскааткан. СЭКП Тыва обкомунуң секретары Д. К. Ооржактың «Октябрьдан катап төрүттүнген» деп чүүлү-биле чыындыны ажыткан. Ында Тывага культура революциязының хөгжүлдезиниң тодаргай чижектерин киирип бижээн.

Тыва дыл болгаш литератураның чугула айтырыгларының талазы-биле Д. Монгуштуң, А. Калзанның, З. Чадамбаның, М. Бичe-оолдуң болгаш өскелериниң-даа материалдарын берген.

Х. АЛАШ-ООЛ.

«Литература бажыңы»

Ленинградтың Невск проспектизинде 68 дугаарлыг бажыңны эрткен чүс чылда «литература бажыңы» деп чаңгыс удаа эвес адап турган. Маңаа аңгы-аңгы үелерде Белинский, Тургенев, Писарев чурттап турган, Достоевский, Гончаров чораан.

1905 чылдың революциязының үезинде бо бажыңга большевиктерниң чажыт эвес «Новая жизнь» солуннуң редакциязы турган. 1905 чылдың ноябрьда маңаа В. И. Ленин биле М. Горькийниң бирги ужуражылгазы болган. Амгы үеде «литература бажыңында» Ленинградтың улусчу депутаттарның Куйбышев район Советиниң күүсекому туруп турар.

Н. ЛЕГОНЬКОВА,
А. КОНТОРОВИЧ.

Чурттуң оруктары-биле

Ол поездини «Октябрь революциязы» деп адаар. Хамааты дайынның кадыг-дошкун тулчуушкуннарының хүннеринде чуртту соксаал чокка ол эргип чоруп турган.

Вагон-кинотеатр, ном складын, «Тиилелгеже» деп солуннуң редакциязы болгаш оон типографиязы, хомудалдар бюрозу поездиниң составынга кирип чораан. Агитпоездиниң коллективи чер-чер Советтери-биле сырый харылзажып, агитаторлар районнарже үнүп, аңаа митингилерни, хуралдарны эрттирип турганнар. «Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң дугуй кырында» деп М. И. Калинин ол поездини адаан. Ол бүдүн чартык чыл дургузунда 240 ажыг хоорайларга, суурларга чораан. Михаил Иванович боду митингилерге, хуралдарга 241 катап чүве чугаалаан.

П. ШИРОКОВ.

План ёзугаар

«Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының лекторлары чаа Конституцияны чон ортузунга таныштырып чедирер талазы-биле тургускан план ёзугаар лекцияларны найысылалдың бүдүрүлге коллективтеринге, албан организация черлеринге номчуп турар.

Башкылар Л. Новикова, А. Сухомлинова совет хамаатызының моральдыг мөзү-шынарының дугайында лекцияны тудугжуларның общежитиелеринге номчаан.

Уруглары-биле кады

Кур-Чер суурнуң ортумак школазынга солун кежээ эрткен. Кежээниң программазында «Че-ве, оолдар!» деп шеригжиткен маргылдаа, кино, беседа, концерт болгаш адалар аразынга спортчу оюннар кирип турар. Алдыгы класстарның башкылары Клавдия Сотпа болгаш Любовь Куулар өөреникчилерни эки бөлеткээн. «Өг-бүлеге аданың ролю» деп беседаны школада кижизидилге ажылының удуртукчузу Тамара Пильчин кылган.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

БАШКЫНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Сумказында хөй-ле номнар суп алган эртенниң-не № 2 школаже далажып бар чыдар улгады берген назылыг херээжен кижини эскерери берге эвес. Ооң-биле мендилешпес кижи ховар. Ол дээрге, Кызылдың № 2 школазында орус дыл болгаш литература башкызы Наталья Константиновна Лобанова-дыр.

Н. К. Лобанованың ажыл-ижи-биле таныжып тура, ооң эрттирген кичээлдеринге олурушпаан мен. Чүге дээрге, Наталья Константиновна он ажыг чыл бурунгаар биске орус литература башкылап турган. Ортумак школаны дооскандан бээр он ажыг чыл эрткен-даа болза, Наталья Константиновнаның кичээлдерге тайылбырлап турганы чамдык чогаалдарда маадырларның овур-хевирлери мээң угаанымдан ам-даа балалбаан.

Наталья Константиновна Абаканның педагогика институдунга өөренип турда, ол үеде аңаа Тывадан элээн хөй кижи барган. Амгы үеде чогаалчылар Ю. Кюнзегеш, Е. Танова, республиканың культура министри М. Хомушку, Кызылдың автоорук техникумунуң башкылары Л. Михеева, М. Кочнева болгаш өскелер-даа хөй. Оларның-биле кады Кызылдың № 3 школазының доозукчуду Н. Лобанова ол институтту дооскан.

1954 чылда дээди эртемни чедип алган. Ынчан-на, 23 чыл бурунгаар, Наталья Константиновна № 2 школага ажылдаар томуйлалды областың улус өөредилгезиниң килдизинден алган. Ол бо хүннерге чедир ында башкылап ажылдавышаан.

Школаларда ажылдап турар башкыларның чугула айтырыгларының бирээзи — «берге» өөреникчилер-биле ажыл. Наталья Константиновна ындыг «берге» дирткен оолдар, уруглар-биле хөй удаа таваржып келген. Оларны эде сурган, кижизидеринге ол эвээш эвес күштү үндүрген. Ооң күжениишкиннери колдуунда эки түңнелдиг болуп келген.

Элээн каш чыл бурунгаар № 2 школаның үстүкү класстарынга өөренип турган оолдар, уругларның аразынга бир оол турган. Өөредилгези чер албас, а чуруму кошкак. Чамдык башкылар ол оолду школа доозары чегенчиг-дир дижип турган.

А Наталья Константиновна ол класстың удуртукчу башкызы турган. Ындыг түңнел үндүреринге ол далашпаан. «Эттинмес» дирткен оолдуң бүгү талазын хайгаарап көрген. Ооң-биле хөй удаа беседалашкан соонда, чамдык башкыларның «берге кижи» дээн сөстеринде тодаргай барымдаа чок дээрзин дуржулгалыг башкы эскерген. Оолду эдип ап болурунуң аргалары бар деп дидим түңнелге ол келген. А канчаар? Ол айтырыгга харыыны Наталья Константиновнаның хөй чыл иштинде мөөннеп алган дуржулгазы, билиг харыылаар.

Кижилер болгаш чылдар

Бир хүн ол класска чогаадыг бижиткен. Темазы бодуун: амгы үеде ажыл-ишчи кижилер дугайында хостуг тема. Демги чуруму багай оол кичээл эгезинде база-ла янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаан. Кыдыраажы чок-даа болган, будуум-даа төнген деп чылдагааннаан. Наталья Константиновна ол бүгүнү херекке албаан чүве дег, бодунуң кыдыраажын, демир-ужуун демги оолга берген. «Чогаадыгны бижи» деп чаңгыс домак чугаалап каан. Дээрге, дивеске башкызы хорадаар ыйнаан деп бодааш, ону манаан оол ындыг топтуг аажыдан арай аймаарай берген. «Чамдык башкылар чүге кичээлден үндүрүптер боор ийик, а Наталья Константиновна ол дескел чок чорукту канчаан херекке албазыл?». Оолдуң бодалы бо. Башкының оожум-даа болза, бүзүрелдиг үнү ону кичээндиришкен. Ол чогаадыгны бижип эгелей берген...

Өөреникчилерниң кылган ажылын хынап ора, Наталья Константиновна демги оолга хамаарыштыр бодунуң кылган түңнелинге улам бүзүрээн. Ооң чогаадыында «Амгы үеде бистиң чуртувуста кандыг-даа ажыл хүндүткелдиг, чүгле ону ак сеткилдиг күүседир болзувусса, чон кижини хүндүлээр, күш-ажылдың маадыры деп алдаржыдар» дээн сөстерни Наталья Константиновна ылап бодап алган.

Каш хонук эрткенде, демги оол сан кичээлинге келбээн. Башкызы хомудап келген. Ындыг таварылгалар мурнунда-даа тургулаан. Наталья Константиновна ээн турган класстарның бирээзинге баргаш, демги оол-биле ам-на ижин-кара чок чугаалашкан.

— Мындаа чаа бижээн чогаадыында киирген сөстериңни утпаан боор сен аа? — деп, Наталья Константиновна айтырган.

— Чок, утпаан мен, башкы.

— Ында кандыг-даа ажылда хаара туттунган кижи эки ажылдаар болза, ону чон хүндүлээр деп бижээн болгай сен але?

— Ийе. Ындыг одуруглар бар чүве.

— А сен ону кончуг эки билер хиренде математика кичээлинден чүге дезиптиң?

— Ында ажылчын кижи дугайында чугаалап турар болгай мен, Наталья Константиновна, мен бо үеде өөренип турар ышкажымгай.

Н. К. Лобанова оолдуң ындыг харыы бээрин баш удур билген. Аңаа канчаар чедингир тайылбыр бээрин бодап орган. Наталья Константиновна чугаалап эгелээн.

Дуржулгалыг башкы өөреникчизинге ажыл биле өөредилгениң аразында ылгал чогун тайылбырлаан. Бөгүнгү школачы даартазында ажылчын, инженер, педагог, эмчи болур. Ынчангаш кижиниң харысалгалыг чоруу чажындан эгелеп илерээр ужурлуг. Бөгүн математика кичээлинден дезип турар кижи даарта ажылдың чугула участогун каггаш чорбас дээрзинге кым бүзүрээр боор. Харысалга кайда-даа — ажылга-даа, өөредилгеге-даа турар дээрзин ол угааткан. Башкызы өөреникчизинге хөйнү чугаалаан.

Демги оол ол беседаның соонда шывап-ла бодалы берген. Биеэги дег аажызы читкен. Кичээлдерге-даа топтуг апарган. Ынчалза-даа Наталья Константиновна оолдан караан салбаан. Үргүлчү ону хайгаарап, оолдуң чединишкиннерин сеткилдиң ханызындан деткип, четпес талаларын чажырбайн чугаалап, «эттинмес» кижини эде кижизидеринге улуг үлүүнү киирген. Ол оол школаны дооскаш, Наталья Константиновнаның үлегерин эдергени-даа чадавас. башкының дээди эртемин чедип алган, ам хоорайның өөредилге черлериниң бирээзинде башкылап турар.

Кызылдың № 2 школазында хоочуннардан аңгыда, аныяк башкылар хөй. Оларның барык шуптузунга Наталья Константиновна боттуг дузазы көргүзүп келген. Аныяк башкы Кара-кыс Иргитовна Шугуур мынча деп чугаалады:

— Он ажыг чыл бурунгаар ыраккы Мөңгүн-Тайгадан бо школага өөренип келген мен. Бистиң башкыларывыс Агриппина Константиновна Копгарова, Наталья Акимовна Мистрюкова, Таисия Филипповна Лама, Наталья Константиновна Лобанова болгаш өскелер-даа башкы кижиниң нарын болгаш берге ажылының дугайында үргүлчү чугаалап келгеннер. Мен школаны дооскаш дораан-на Кызылдың педагогика институдунга кирдим. Оон № 2 школага ажылдап эгеледим. Үстүнде адаанывыс башкыларым мени боттарының хүрээлеңинге улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган болгаш практика кырынга ажылдаарымга эгээртинмес улуг дузаны көргүскеннер. Ылаңгыя Наталья Константиновна Лобанова бо хүннерде-даа мээң башкым болуп артпышаан.

Юбилейлиг чылда эгелээн өөредилге чылының чартыы удавас дооступ. Наталья Константиновна башкылаан эртемнинге бирги улдуңда чүс хуу өөредилгелиг болган. Ийиги улдуңда өөредилге хуузу база оон кудулавас дээрзинге ук школаның башкылар коллективи бүзүрээр.

— Кичээлче олурарының коңгазы хапты. Наталья Константиновна ном-дептерин, журналын алгаш, 9 классче далашты аажок базыпты. Эрткен он чыл дургузунда башкымның кылажында, чугаазында кандыг-даа өскерлиишкин болбаанын эскердим.

Д. ЧЫДЫМ.

Бодунуң чуртунда болгаш даштыкыда «Коло» деп вокаль-танцы ансамблиниң оюн көргүзүүлери улуг сураглыг болу берген. Ооң репертуарында Югославияның улустарының чогаадыкчы чоруунуң хөй янзы байлак он-он ырлары болгаш танцылары кирген.

ТАНЮГ—СЭТА-ның фотозу.

АВТОРУ ТЫВЫЛГАН

Республиканың литература шинчилекчилери түркмен поэзиязында чаа атты тыпканнар. Олар Туркменияның дыл болгаш литература институдунуң Академиязының авторларның чогаалдар фондузунда кадагалаттынган лириктиг хөй шүлүктерниң автору XIX вектиң шүлүкчүзү Молла Мурад дээрзин бадыткааннар. Ол шүлүктер бо хүннерге чедир Бепнемурад деп авторнуң адынга бижиттинген турган.

Чигзинчиг авторлуг шүлүктер — «Зохе болгаш Тахир», «Дилевар болгаш Гульэсрар». «Бо чогаалдар ийи ынакшышкан чүректерге тураскааттынган. Ону мен төөгүп, чугаалаан мен. Мени Хорезм чурттуг Молла Мурад дээр» деп бижип каан.

М. Мурадтың ол сөстери авторларның чогаалдар секторунуң эргелекчизи, дыл эртемнериниң кандидады Г. Назаровту сонуургадыпкан. Хөй дилээшкиннерниң, истээшкиннерниң болгаш кырганнар-биле чугаалажыышкыннарның түңнелинде Г. Назаров Молла Мурад Хорезмни Ташаузка төрүттүнген деп шиназыткан.

Т. ХРЯПИНА.
СЭТА-ның корр.

Ашхабад.

СПОРТЧУ КЕЖЭЭ

Кызылдың «Геолог» Культура бажыңынга спортчулар-биле ужуражылга кежээзи болуп эрткен. Аңаа спорттуң хоочун ажылдакчызы чораан Павел Михайлович Петров болгаш «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң кежигүннери — тыва, хостуг болгаш самбо хүрештерниң чамдык аныяк мөгелери, хоорайның уругларның спорт школазының өөреникчилери — спортчу-гимнастчылар киришкен.

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы В. Бичe-оол Тывага спортчу амыдыралдың эрткен үезиниң, амгы хөгжүлдезиниң болгаш моон соңгаартгы перспективазының дугайында херек кырында тодаргай чижектерни көргүзүп турган, кежээниң киржикчилеринге чугаалап берген. Оон соонда Кызыл хоорайның школаларынга, өөредилге черлеринге дөртен чылдың дургузунда күш-культураны болгаш спортту башкылап келген П. Петров бодунуң спортчу амыдыралының, спортка капчап хандыкшый бергениниң, спорттуң кижиге ужур-дузазының дугайын таныштырган. Хоочун спортчунуң чугаазын чыылганнар улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Ол ышкаш Культура бажыңының улуг библиотекары В. К. Нечаева бистиң улуг Төрээн чуртувустуң сураглыг спортчуларының дугайында парлаттынган номнарның чамдыктарын, оларның авторларын олурушкаңнарга чугаалап берген.

Оон дараазында тыва, хостуг, самбо хүрештериниң мөгелериниң, уругларның спорт школазының өөреникчилериниң көргүзүглүг номерлерин, Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концертин чыылганнар көрген.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ОЙНААРАКТАР ДУГАЙЫНДА

Ойнаарактар шагдан бээр-ле уругларның ойнап-хөглээринге ажыглаттынып келген. Бичии уруглар боттарының оюнунга улуг улусту өттүнүксээри билдингир. Олар ойнап тура, эстетиктиг тааланы ап, күш-ажыл кылып, угаан-бодалын база сайзырадыр. Оон аңгыда бичии кижи долгандыр турар амыдыралды билип алырынга ойнаарактар база дузалап турар.

Уругларның ойнаар оюннарының хевири ынчаардагы ниитилел амыдыралының талалары-биле чоокшулашкак боор турар. Революция мурнундагы Тыва хөгжүлдениң феодалдыг үе-чадазынга турган көшкүн чурт дээрзин билир бис. Ынчангаш тыва ойнаарактар көшкүн амыдыралдың байдалын илередип турган.

Тыва ойнаарактарның төөгүзүнче хая көөрге база солун. Ыяштардан чазап кылган дириг амытаннар дүрзүлерин ыдыкшыдып, чамдыкта оваа-ларга безип салгылап тургулаан дижир. Бир эвес оваага чазап кылгаш киш дүрзүзүн салып каар болза, аңнаарга ол-ча-омактыг болур дижир. Оон аңгыда ойнаарактар уругларны күш-ажылга чаңчыктырарының арга-хевири боор келген. Бичии хемчээлдиг кылдыр кылган ча, согун дээш өске-даа ойнаарактар, кедизинде барып, аңнап, балыктаарынга, мал өстүреринге уругларны бичезинден чаңчыктырып өөредип турган болбайн аап. Ойнаар-кыстар-биле ойнаары, оларга бичии хеп-сын даараары уругларны херээжен кижиниң ижинге чаңчыктырып турган.

Оңзагай кылдыр чараштап кылган ойнаарактар чүгле ойнаарынга эвес, харын чараш чүүлге уругларны хандыкшыдарынга салдарлыг боор турган. Ылаңгыя тыва ойнаарактарда дүрзү-хевир, аян-шинчи онза тодаргай боор турарын шинчилекчилер демдеглеп турар.

Тыва ус-шевер мастерлерниң чазап кылып турар чүүлдеринде азырал малдар колдап турарын кым-даа эскерер. Уругларга база-ла шак ындыг ойнаарактарны, чамдыкта өглерни безип, согааш, баланы, дөспүни, аптараларны, барбаларны-даа кылып берип турган боор турар. Дириг амытаннар, аңнар аймаа, колдуунда койгуннар, диилгилер, киш, сыын аймаа ойнаарактарны ус-шевер кижилер уругларга кылып берип тургулаан.

Чамдык ойнаарактарга ниитилелдиң социал байдалын база илередип турган. Чижээ: араттар, ламалар, байлар, нояннар дээш өске-даа. Спортчу оюннарга хамаарышкан ойнаарактар база бар. Ооң чижээнге кажык, тевек дээш өске-даа хевирлер кирер.

Революция мурнунда Тывага ойнаарактарны тема аайы-биле дөрт бөлүкке чарып болур: азырал болгаш дириг амытаннар, куштар аймаа; социал байдалдың (кижи ойнаарактар); амыдыралга хамаарышкан ойнаарактар (дериг-херекселдер аймаа); спортчу оюннарның дериг-херекселдери. Тывага колдуунда кижилерниң ажыл-агый байдалын көргүскен ойнаар-кыстар, дириг амытаннарны, амыдыралдың чепсек-херекселдерин көргүскен ойнаарактар таварышкылаар. Ол ышкаш бөлүк ойнаарактар база бар: үскүлежип турар буталар, хурагазын эмзирип турар хой дээш өске-даа.

Бичии скульптураны белеткээрде Тывага колдуунда ийи янзы аян-биле кылып турган. Бир чамдык кижилер овур-хевирни ол олчаан кылырын оралдажып турган болза, бир чамдыктары ону өскертип, харын чогаадыг аргазын элээн хапыладып тургулаан. Ойнаарактарның өңүн каастаарда колдуунда чаңгыс өңнү ажыглап, ынчалза-даа ону херек кырында өң-биле чүүлдешпес болдуруп турганы элдептиг. Чижээлээрге, теве болза ногаан өңнүг болгулаар турган. Согааш, бала чаңгыс өңнүг болур турбуже, ону кызыл азы сарыг кылдыр өңнеп турган. Ооң бир чылдагааны чараш өңнү уруглар ылгай көрүп, онзазынар болзун дээш ындыг хевирлиг. Араатан аңнар дүрзүлери белен-не таварышпас, чүге дээрге уруглар оон корга берип болур болгай. Оон аңгыда холушкак өңнер база таварышкылаар, чижээ, буганың бели өкпен, дуюглары база мыйыстары сарыг, а аъттарның чели сарыг суг болгулаар. Бичии уруг ону магадал-биле көөр, а улуг кижи ону кайгаар. Маңаа кол-ла чүве уругларны сонуургадыры боор турар. Шынап-ла ногаан аътты кым көрүп чораан боор. Ол дээрге тоолзуг чорук-тур.

Чамдык мастерлер ойнаарактарны будувайн, ыяштың тостуң дээш өске-даа чүүлдерниң бодунуң өңүн хевээр арттырып каап турган. Ук ойнаарактарны онзагай чараш аян-биле кылып каар. Тыва мастерлер хадынның, теректиң дазылдарын, чекпени ажыглап турганнар.

Ыяштан кылган скульптураны чазаарда чамдыкта бир чыл чедир безип кургадыр. Ону кылырда мастер чидиг бижектиг, хирээжигештиг болур. Уран-шевер холдарның кылган ижи кайгамчык-ла чараш ойнаарактар болур.

Тыва улустуң скульптуразы нарын сюжет чок, бөдүүнү-биле онзаланып турар. Ол бөдүүн, чараш билдингир болур. Ындыг-даа болза оларда утка сиңген, баштак аян база бар болгулаар.

Тыва ойнаарактарда (чазап кылган) онзагай чүве чүл? Олар амыдырал-биле тудуш харылзаалыг, ооң-биле чергелештир ында чогаадыкчы аян сиңиккен. Мастерниң сагыш-бодалы ында илереттинген болур. Ойнаарактты кылып турган мастер ооң чүгле даштыкы аянын бодавас. Уругларның сагыш бодалын база аная илередириң оралдажыр.

Тывага ойнаарактар кылыр кижилер хөй турган. Тываның бойдузу безин янзы-бүрү, онзагай: хову-шөлдер, тайгалар, харлыг даглар дээш өске-даа. Ынчангаш долгандыр турар амыдыралды билип алырда тыва кижи уран чүткүл, хапы тодарадып билиишкен-биле онзаланып келген. Херээженнер база ойнаарактарны кылып турганнар. Чөөн-Хемчиктиң Бажың-Алаакка чурттап чораан Моңгуш Серен (1912—1970 ч.ч.) бо талазы-биле онзагай кижилерниң бирээзи боор келген. Ооң кылган ажылдары биске четпээн-даа болза, ооң уругларының болгаш ол черниң улузунуң чугаазындан хөйнү билип ап болур бис. Херээженнер боттарының уругларынга ойнаарактар кылыр турган. Ойнаарактарны уруглар боттары безин чонуп, хоюглап кылып билир турганнар.

Чамдыкта демир аймаандан ойнаарактар кылып турган мастерлер база таваржып тургулаан. Ойнаарактарга кеш аймаан, чинчилерни, пөстү, мал дүгүн ажыглап турган.

Тыва ус-шевер мастерлерниң чогаадылгазын моон соңгаарда өөренип, шинчилээр апаары чугаажок. Ону чедип алырда улусчу чогаадылганың эртинелерин чыыры чугула.

Л. САТ,

Алдан-Маадыр аттыг чурттуң шинчилел музейиниң эртем ажылдакчызы.

ЧУРУКТА: ойнаарактарлыг уруглар.
Л. ХАБАРКОВАНЫҢ фотозу.

телевидение

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ.
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Хөглүг старттар».
11.15—«Ужуралдарлыг фильм экраны». «Өлүг сезон». Уран-чечен фильм. 1-ги серия.
12.25—«ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары».
12.55—15.55—Чапсар.
15.55—Документалдыг телефильм.
16.25—«Монументалдыг чурукчуларның чогаадылгазы». 3-кү дамчыдылга.
16.55—«Төөгүнүң арыннары». Александр Невский.
17.25—«Орус чогаалчылар уруглар дугайында»
17.55—«Восточный порт». Телеочерк.
КЫЗЫЛДАН
18.25—Телемедээлер (орус дылга).
18.35—«Социалистиг өнчүнү быжыглаар». Юрист А. С. Ооржактың чугаазы.
18.45—Телемедээлер.
МОСКВАДАН
19.00—«Совет Украина. Демиселдиң болгаш тиилелгелерниң чылдары». Хөй серияныг документалдыг телефильм. 1-ги фильм— «Оруктуң эгези».
20.00—«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның шилиндек командалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсарда — медээлер.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Ырак болгаш чоок ыр». РСФСР-ниң улустуң артизи композитор В. Левашов дамчыдылганы чорудар.
00.00—«Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның болгаш ЧССР-ниң шилиндек командалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
18.25—«36 чыл эрткенде ужуражышкын». 1941 чылдың доозукчуларының дугайында документалдыг телефильм.
КЫЗЫЛДАН
19.00—Чарлалдар.
19.05—Документалдыг фильм.
19.15—«Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарының тургустунгандан бээр 60 чылынга холбаштыр». Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң даргазының оралакчызы Т. А. Стал-оолдуң чугаазы.
19.25—20.05—Уругларга фильм. «Пага болгаш эдельвейс».

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргээр, бышкан хар чаар. Хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы мурнуу-барыын районнарга 13—18, өскелеринге 14—19, Кызылга 13—15 градус соор.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

КИНО

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Стамбулга болган херек» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 17.10, 18.50, 20.50 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Балыглаңган куштар» 9.10, 11.00, 12.50, 17.00, 18.50, 21.10, «Дүрүмү чок оюн» 15.10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Чекпет дугайында тоожу» 15.00, «Квартал отчёду» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Оларны чүгле арыннарындан билир» 15.00, «Ульзана» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Владимир Данилович Кара-Хуваның адынга Кызыл хоорайның иштики херектер килдизиниң берген ААЗ серияныг № 440796 чолаачы шыназылгазы читкен төлээде, ону ам күш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ; Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24. 2-31-75. пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35. секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13. культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тараж 16332. Чагыг № 290.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия садыгының талазы-биле болгаш ном аргезелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01144.